

”Sosiaalityön roolia joutui kyllä miettimään tällaisessa toiminnassa”

Kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön yhteistyön rakentuminen
ikäntyneiden kanssa toteutetussa taideprojektissa

Lapin yliopisto
Taiteiden tiedekunta
Kuvataidekasvatus
Katariina Laamanen

2016

TIIVISTELMÄ

1. Työn nimi: ”Sosiaalityön roolia joutui kyllä miettimään tällaisessa toiminnassa”
– Kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön yhteistyön rakentuminen ikääntyneiden kanssa toteutetussa taideprojektissa
 2. Tekijä: Katariina Laamanen
 3. Työn laji: Pro gradu -tutkielma
 4. Sivumäärä: 71 Liitteiden lukumäärä: 2 kpl
 5. Vuosi: 2016
-

Tutkielma tarkastelee sosiaalityön ja kuvataidekasvatuksen alojen yhteistyön rakentamista ikääntyneiden asumispalvelukeskuksessa toteutetussa taidelähtöisessä projektissa. Tutkimus kohdentuu kahden sosiaalityön ja kahden kuvataidekasvatuksen opiskelijan yhteistyön rakentumiseen taidetyöpajojen suunnittelu- ja toteutusvaiheessa. Tutkimuksen tavoitteina oli selvittää, miten alojen yhteistyö rakentui, millaisena projektin opiskelijat näkivät roolinsa sekä miten vastaavanlaista yhteistyötä voisi kehittää edelleen. Tutkimus on laadullinen ja se on toteutettu toimintatutkimuksena. Aineistoina on käytetty opiskelijoille lähetetyn kyselylomakkeen vastauksia, Facebookin viestiketjua projektin ajalta sekä työpajojen osallistuvaa havainnointia.

Tutkimus osoittaa, että yhteistyö sosiaalityön ja kuvataidekasvatuksen välillä rakentui lopulta positiiviseksi kokonaisuudeksi. Yhteistyön aikana opiskelijat eivät selkeästi toimineet pelkästään oman alan osaamisen kautta, vaan yhteistyö rakentui spontaanisti. Sosiaalityön rooli jäi kuitenkin epäselväksi kaikille opiskelijoille. Taiteellisten lähtökohtien vuoksi kuvataidekasvatuksen opiskelijoiden rooli projektissa kasvoi suuremmaksi kuin sosiaalityön opiskelijoiden. Jatkossa samankaltaista yhteistyötä voisi kehittää löytämällä jokaiselle merkityksellinen ammatillinen rooli jo projektin alussa sekä kartoittamalla molempien alojen yleisimmät toimintatavat ja -ympäristöt tarkemmin.

Keskeiset käsitteet: yhteisöllinen taidekasvatus, vanhussosiaalityö, ikääntyneet, toimintatutkimus

ABSTRACT

1. The name of the work: “The role of Social work had to be thought over in this kind of activity” – Formation of Art Education and Social Work collaboration in an art project with the elderly
 2. Author: Katariina Laamanen
 3. Type of work: Master’s thesis
 4. Number of pages: 71 Appendix: 2
 5. Year: 2016
-

This study focuses on the process of building a collaboration between social work and art education for an art project that was carried out in an assisted living building for the elderly. The focus of this study is on the collaboration of two social work students and two art education students during the planning and implementation phases of art workshops. The objectives of the study were to find out how the areas of cooperation formed, how the students saw their roles, and how a similar collaboration could be further developed. This study is qualitative and has been implemented as an action research. The material used are the answers from a questionnaire sent to the students, conversations on Facebook and observation of the workshops.

Research shows that collaboration between social work and art education eventually built a positive entity. During the project, students stepped outside of their professional fields and worked spontaneously together. However, the role of social work remained unclear for all the students. Because of the artistic starting points, the role of the art education students in the project grew larger than the role of social work students. In the future, similar collaboration could be developed further by finding a meaningful professional role for each participant at the beginning, as well as surveying the most common procedures and operational environments of both sectors in more detail.

Key words: Community Art Education, Geriatric Social Work, Elderly, Action Research

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	6
2. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	8
2.1 Kotona -projekti	8
2.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	9
2.3 Aiempia hankkeita ja tutkimuksia	10
3. TAIDE HYVINVOINNIN TUKIJANA IKÄÄNTYNEIDEN JA MUISTISAIRAIDEN PARISSA	12
3.1 Näkökulmia ikääntymiseen.....	12
3.2 Taiteen mahdollisuudet muistisairaahan kohtaamisessa	15
3.3 Taiteen ja kulttuurin merkitys sosiaalialan kentällä.....	17
3.4 Taide hoitolaitoksessa.....	21
3.5 Yhteisötaide ja yhteisöllinen taidekasvatus	24
4. JOKKAKALLION TAIDETYÖPAJAT: PROJEKTIN VAIHEET	29
4.1 Suunnittelu	29
4.2 Työpajat	31
4.3 Työpajojen jälkeen.....	34
5. TUTKIMUKSEN MENETELMÄLLISET VALINNAT	36
5.1 Toimintatutkimus.....	36
5.2. Aineistot.....	37
5.3 Tutkimuksen eettisyydestä.....	38
6. YHTEISTYÖN RAKENTUMINEN KOTONA -PROJEKTISSA.....	40
6.1. Yleisiä haasteita ja helpottavia tekijöitä	41
6.2 Suunnittelun lähtökohdat	42

6.3 Toiminnan suunnittelu ja toteutus.....	43
6.4 Sosiaalityön rooli	47
6.5 Kuvataidekasvatuksen rooli	50
7. TULOKSET	52
8. TULOSTEN ARVIOINTI.....	55
9. POHDINTA.....	59
LÄHTEET	62
LIITTEET	

1. JOHDANTO

Sain maisteriopintojen alussa syksyllä 2014 mahdollisuuden osallistua projektiin, joka toteutettaisiin kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön oppiaineiden yhteistyönä asumispalvelukeskuksen kontekstissa ikääntyneiden muistisairaiden kanssa. Kuvataidekasvatuksen yhteisöprojekti -kurssin tavoitteena oli suunnitella, toteuttaa, dokumentoida ja raportoida yhteisötaideprojekti. Projektiopintojen suorittamisen avulla minulla oli hyvä tilaisuus tutkimusaineistojen keräämiselle ja pro gradu-tutkielman kirjoittamiseen.

Ikääntyneiden kanssa työskentely taiteen parissa ja asumispalvelukeskuksen konteksti olivat minulle ennen projektia vieras maailma. Kuvataidekasvatuksen koulutusohjelman opinnot keskittyvät peruskouluun ja lukioon, jolloin aikuisten ja ikääntyneiden kanssa työskentely jää monilta kokematta. Näin siis mahdollisuuden laajentaa kokemustani taidekasvattajana myös toisenlaisessa kontekstissa. Oman lisäarvonsa kokemukselle toi sosiaalityön oppiaineen mukanaolo. Minulla ei ollut ennen projektia selkeää kuvaa, mitä sosiaalityö pitää sisällään. Tästäkin syystä tutkimusintressini kohdistui lopulta kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön yhteistyön tutkimiseen.

Globaalina ilmiönä väestön ikääntyminen ja huoltosuhteen kasvaminen tuovat Suomelle ja monille muille valtioille haasteita. Ihmiset elävät entistä pidempään ja ovat terveempiä kuin aiemmin. Silti ikääntyneet tarvitsevat myös paljon sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita. Taiteella ja kulttuurilla nähdään olevan paljon mahdollisuuksia ikääntyneiden elämänlaadun parantamisessa, elämän jokaisessa vaiheessa. Myös poliittisella tasolla on herätty taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksiin. Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia-toimintaohjelma (Taiku, 2010–2014) oli Sosiaali- ja terveysministeriön koordinoima hanke, jonka pyrkimyksenä oli edistää jokaisen oikeutta ja tasa-arvoista mahdollisuutta itse tehdä taidetta ja osallistua kulttuuritoimintaan. Tavoitteena oli myös saada tunnustusta taiteen ja kulttuurin hyvinvointia edistäviin vaikutuksiin poliittisella, hallinnollisella ja rakenteiden tasoilla. (Sosiaali- ja terveysministeriö, Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia.)

Tutkielmani teoriaosassa käsittelem erilaisia näkökulmia ikääntymiseen ja taiteen mahdollisuuksia muistisairaiden kohtaamiseen. Taidetoiminta toteutettiin muistisairaiden ikäihmisten kanssa, mutta työpajoihin osallistuneet eivät ole tutkimukseni varsinainen kohde. Koen silti tärkeäksi käsitellä tutkielmassani myös ikääntyneitä, sillä toiminta suunniteltiin ja toteutettiin heille. Niinpä he vaikuttivat oleellisesti taidetoiminnan ja yhteistyön rakentumiseen. Tutkielman keskeisimmät käsitteet löytyvät vanhussosiaalityön, taiteen ja kulttuurin kentiltä ja niiden rajapinnalta. Toiminta oli luonteeltaan yhteisötai- detta ja näkökulma yhteisöllisessä taidekasvatuksessa.

Tutkimus on luonteeltaan toimintatutkimus, jonka päämääränä oli selvittää sosiaalityön ja kuvataidekasvatuksen yhteistyön rakentumista ikäihmisille suunnatussa taideprojek- tissa. Tutkimus kohdentuu taidetoiminnan suunnitelleeseen ja toteuttaneeseen opiskelija- ryhmään, jossa olin myös itse ryhmän jäsenenä. Ryhmään kuului kaksi sosiaalityön ja kaksi kuvataidekasvatuksen opiskelijaa. Tutkimusaineistoina olen käyttänyt ryhmän Fa- cebookissa käytyä keskustelua projektin ajalta, ryhmän jäsenille lähettämäni kyselylo- makkeen vastauksia, havainnointia työpajojen aikana sekä työpajoista kuvattuja videotäl- lenteita.

2. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Kotona -projekti

Toteutin tutkimukseni osana Kotona -projektia, joka toteutettiin Rovaniemellä Jokkakallion asumispalvelukeskuksessa keväällä 2015. Se oli osa isompaa Yhdessä mukana -hanketta, jonka tavoitteena on kehittää toimintamalli vahvistamaan ikääntyneiden toimijuutta ja elinympäristön kokonaisvaltaista turvallisuutta. Yhdessä mukana -hankkeen koordinoi Setlementtiliitto ja projekti toteutetaan vuosina 2013–2016. (Setlementtiliitto.) Jokkakallion asumispalvelukeskus on Rovalan Setlementin ylläpitämä ja osa maailmanlaajuista seltementtiliikettä. Rovalan Setlementin toiminta käsittää koulutuspalveluja, kuten Rovaniemen kansalaisopisto, sosiaalipalveluja sekä ikäihmisten palveluja Rovaniemen alueella. Liikkeen toiminta-ajatuksena on kehittää ja toteuttaa yhteiskunnan tarpeista lähtevää palvelua. (Rovalan Seltementi Ry.)

Jokkakalliossa on erilaisia ihmisten tarpeisiin sopivia asumismuotoja. Ryhmäkoti Arvola on fyysisesti huonokuntoisille, Dementiakoti Muistola tarjoaa asumispalvelua muistisairaille henkilöille. Muistolassa tarjotaan myös lyhytaikaishoitoa, joka on tarkoitettu omaishoitajien vapaapäivien ajaksi myös muualla kuin Rovaniemellä asuville muistisairaille. Tuettua vuokra-asumista tarjoaa Hannala parempikuntoisille asukkaille. (Rovala, Ikäihmisten tuettu vuokra-asuminen.)

Kotona-projektissa oli mukana monialainen työryhmä. Taiteiden tiedekunnan kuvataidekasvatuksen pääaineesta oli mukana viisi opiskelijaa sekä professori Mirja Hiltunen. Yhteiskuntatieteiden tiedekunnan sosiaalityön pääaineesta oli mukana kolme opiskelijaa sekä yliopisto-opettajat Eeva Rossi ja Marjo Outila. Jokkakallion yhteyshenkilönä toimi hyvinvointipalvelujen johtaja Tuija Saarelainen-Stark ja Muistolassa vastaava sairaanhoitaja Hannele Kari. Myös muuta henkilökuntaa oli mukana, työpajoihin saattajista lähtien. Yhdessä mukana -hankkeen projektikoordinaattorina toimi Jaana Kupulisoja.

Kotona -projektin tavoitteita olivat Jokkakallion asukkaiden osallisuuden ja hyvinvoinnin lisääminen ja kotoutuminen taidelähtöisten työpajojen avulla. Tavoitteena oli myös toiminnan juurruttaminen, eli ajatus pysyvämmän taidetoiminnan luomisesta yhteisöön. Projektin aikana suunniteltiin ja toteutettiin kaksi taidelähtöistä työpajakokonaisuutta.

2.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Projektin alkaessa tutkimusaineistojen keräämiselle oli erinomainen tilaisuus. Halusin tehdä projektista toimintatutkimusta, mutta en tiennyt vielä sitä, mistä näkökulmasta haluaisin tutkia. Ikäihmisten taidetoiminnan rakentumisesta on valmistunut jo useampia tutkimuksia, ja halusin katsoa aihetta hieman uudesta kulmasta. Jokainen projekti on tietysti omanlaisensa ja rakentuu yksilöllisesti. Kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön oppiaineiden yhteistyö oli projektin toteuttamisen ja tutkimuksen kannalta kiinnostava aihe sekä tilaisuutena poikkeuksellinen. Ikäihmisten taidetoimintaa tutkivissa opinnäytteissä ei ole tietääkseni aiemmin painotettu tätä näkökulmaa. Niinpä halusin keskittyä tutkielmassani oppiaineiden yhteistyön rakentumiseen projektissa.

Tutkin aihetta projektissa mukana olleiden opiskelijoiden näkökulmasta, sillä se kiinnosti minua omakohtaisuuden vuoksi. Nimenomaan opiskelijoiden näkökulmaan ei olla kiinnitetty huomiota aiemmissa pro gradu -tutkimuksissa, jotka kertovat ikääntyneille toteutetusta taidetoiminnasta. Tutkimukseni kohdistuu Muistola -ryhmässä mukana olleiden opiskelijoiden yhteistyöhön.

Tutkimuskysymyksinä esitän:

- 1. Miten kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön alojen yhteistyö rakentui ikääntyneiden muistisairaiden taidetoiminnassa hoitolaitoksessa?*
- 2. Millaisena opiskelijat näkivät roolinsa Kotona -projektissa?*
- 3. Miten vastaavanlaista yhteistyötä voisi kehittää eteenpäin?*

Tutkimuksen tavoitteena on siis kuvata kahden eri alan yhteistyötä projektin eri vaiheissa sekä löytää mahdollisuuksia alojen yhteistyön toiminnan kehittämiseen.

2.3 Aiempia hankkeita ja tutkimuksia

Taidelähtöisten menetelmien kehittäminen sosiaali- ja terveystalalla on ollut viime vuosina lähtökohtana monelle hankkeelle. Aihetta on myös tutkittu paljon eri näkökulmista. *Keinu – taiteilijat vanhustyön arjessa* -projektissa kehitettiin taidetoimintamalleja taiteilijan, työntekijöiden ja ikääntyneiden yhteistyölle Pohjois-Karjalassa vuosina 2006–2007. Projektissa kokeiltiin ja sovellettiin yhteisötaiteen ja sosiokulttuurisen innostamisen ideoita. (Nuutinen 2007, 164.) *IkäEhyt* -hankkeessa tavoitteena oli lappilaisten ikäämistien hyvinvoinnin, elämänlaadun- ja hallinnan tukeminen. Hanke alkoi vuonna 2011 ja sen aikana toteutettiin projekteja muun muassa kulttuurin, taiteen ja palvelumuotoilun kentällä sekä kotihoidon kehittämistyössä (Jumisko ym. 2013, 1–3).

Voimaa taiteesta -hanke (2010-2013) toteutettiin yhteistyössä Tampereen yliopiston Tutkivan teatterityön keskuksen ja Laurea-ammattikorkeakoulun sosiaalialan koulutusohjelman kanssa. Sen tavoitteena oli kehittää taiteen soveltavien menetelmien käyttöä hyvinvointialalla. Hankkeen aikana tarjottiin palvelumuotoiluun ja yrittäjyyteen liittyvää koulutusta, jaettiin tietoa eri alojen toimijoiden kesken ja järjestettiin useita työpajoja muun muassa muistisairaille ja kehitysvammaisille nuorille aikuisille. (Malte-Colliard & Lampo 2013, 2.)

TAIKA -hankkeen (*Taide työelämän laadun ja innovaatiokyvykkyyden kehittäjänä 2011-2013*) tavoitteena oli juurruttaa taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöihin mentoroinnin ja eri alojen yhteistyön avulla. Projektin työpajoissa osallisia lähestyttiin muun muassa kuvataiteen, tanssin ja sanataiteen keinoin. Kirsti Nieminen (Sainio 2013, 10) määrittelee vertais- ja käänteismentoroinnin käsitteet nelikentän avulla TAIKA- hankkeen kontekstissa. Vertaismentori on sosiaali- ja terveystalalan asiantuntija, joka ohjaa oman alansa ihmisiä tai taiteilija joka ohjaa toista taiteilijaa. Käänteismentoroinnissa sosiaali- ja terveystalala mentoroi taiteilijoita ja toisin päin. Myös omassa projektissamme kyseiset käsitteet olivat läsnä.

TAIKA -hanke sai alkunsa jo vuonna 2008, jolloin se käynnistettiin valtakunnallisesti (*TAIKA-hanke 2008-2011. Taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöihin*). TaikaLappi -hanke oli osa tätä laajempaa kokonaisuutta, ja sen tarkoituksena oli tutkia Lapin alueen sosiaalista ja yhteisöllistä hyvinvointia ja kytkeytymistä taiteen, kulttuurin, taideteollisuuden ja taidelähtöisten menetelmien teemoihin. (Rantala ym. 2010, 6.)

2000 -luvulla on valmistunut useita väitöskirjoja ikääntyneiden taide- ja kulttuuritoiminnasta. Hanna-Liisa Liikasen tutkimuksessa *Taide kohtaa elämän – Arts in hospital -hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisien hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa* (2003) tavoitteena oli selvittää kuinka laajasti Arts in Hospital- hankkeen tavoitteet näkyvät itäsuomalaisien hoitolaitosten arjessa. Arja Jämsenin ja Tuula Kukkonen toimittama *Voimavirtaa arkeen – Taide ja kulttuuri sosiaalialan työssä* (2004) sekä Teija Nuutisen *Elämän ilon välähdyksiä – Taiteen ja vanhustyön kohtaamisista* (2007) kertovat myös taide- ja kulttuurialan kohtaamisista sosiaali- ja terveysalan kentällä.

Lapin yliopistossa ikäihmisten taidetoiminnan prosessit ovat olleet myös lisääntyvän kiinnostuksen kohde. Siitä ovat kirjoittaneet muun muassa Elisa Ahonen (2013), Kyösti Saraste (2008), sekä Elina Hannula-Ketola ja Outi Pirinen (2014) pro gradu- tutkielmiaan. Ahonen tutki hoitoyhteisöissä tapahtuvien taidetoimintojen prosesseja ja vaikutuksia ikääntyneiden näkökulmasta. Sarasteen tutkielmassa huomion kohteena oli taidetoiminnan muotoutuminen palvelutalon kontekstissa. Hannula-Ketolan ja Pirisen tutkielma kohdistui laitospäristön viihtyvyyden parantamiseen taidetoiminnan avulla. Kotona -projektista on valmistumassa myös toinen kuvataidekasvatuksen pro gradu, jossa tutkimuksen kohteena on projektin toiminnan kehittyminen ja toimivien toimintamallien kar-toittaminen.

3. TAIDE HYVINVOINNIN TUKIJANA IKÄÄNTYNEIDEN JA MUISTISAIRAIDEN PARISSA

3.1 Näkökulmia ikääntymiseen

Termillä ikääntynyt tarkoitetaan usein ikävuosia 65–74 ja vanhuuden katsotaan alkavan noin 75–80-vuotiaana (Niemelä 2007, 169). Käsitteet vanha ja vanhus katsotaan nykyään olevan negatiivisesti latautuneita, ja siksi puhutaan mieluummin esimerkiksi ikääntyneistä, ikäihmisistä, senioreista tai vanhemmista aikuisista. Joku saattaa loukkaantua mistä tahansa ikään liittyvästä luonnehdinnasta, mutta itse käytän tässä tutkielmassa termejä ikääntynyt tai ikäihminen käsittämään kaikkia yli 65-vuotiaita ihmisiä. Pelkkä numero ei kuitenkaan riitä määrittelemään ikääntynyttä ihmistä. Vanhenemista on lähestytty eri alojen tutkimuksissa useasta näkökulmasta.

Vanhenemisen tutkimus eli gerontologia voidaan jakaa kolmeen eri alalajiin. Biogerontologia tutkii vanhenemisen biologisia prosesseja ja yrittää löytää keinoja vanhenemisen hidastamiseen ja eliniän pidentämiseen. Tavoitteena on myös ennen kaikkea terveiden elinvuosien lisääminen. Sosiaaligerontologia tarkastelee ikääntymistä yhteiskunnallisesta näkökulmasta ja sen tavoitteena on muun muassa helpottaa ikääntyneiden omatoimista elämää ja tuoda vastauksia ikääntymisen yhteiskunnallisiin haasteisiin. Kolmas näkökulma kliininen gerontologia tutkii ikääntyneiden sairauksien erityispiirteitä ja pyrkii hoidon kehittämiseen. Keskiössä ovat ihmisen toimintakykyä ja elämänlaatua tukevat toiminnot. (Tilvis 2010, 12.)

Sosiaaligerontologiassa ikääntymisen tutkimus voidaan jakaa yhteiskuntaan, instituutioihin ja yksilöihin keskittyvään tutkimukseen. Yhteiskunnalliset teoriat sisältävät muun muassa vanhenemisen politiikkaan liittyviä kysymyksiä. Instituutioteoriat suuntautuvat esimerkiksi alakulttuuri-, vähemmistö- ja ympäristöteorioihin. Yksilöteorioiden merkittävimmät suuntaukset ovat irtaantumis-, aktiivisuus- sekä jatkuvuusteoria. Irtantumisteorialla tarkoitetaan sitä, että hyvän vanhuuden edellytyksenä katsotaan olevan yksilön ja ympäristön molemminpuolinen irtaantuminen toisistaan. Jos irtaantuminen tapahtuu

vapaaehtoisesti ja toivotusti, on seurauksena tyytyväisyys ja hyvä vanheneminen. Aktiivisuusteoriassa ajatellaan, että hyvä vanhuus ja tyytyväisyys saavutetaan aktiivisuuden ylläpitämällä ja kompensoimalla mahdolliset menetykset jollakin tavalla. Jatkuvuusteorian mukaan tasapainoinen ja hyvä vanheneminen edellyttää sopeutumista iän tuomiin muutoksiin ja on seurausta ihmisen elämän aikana omaksumista toimintamalleista ja tavoitteista. (Jyrkämä 2001, 290–294.) Erilaiset teoriat näyttävät vastakkaisina, mutta kertovat lopulta kuitenkin siitä, kuinka laajana ja moniulotteisena ilmiönä vanhuus nähdään.

Peter Laslett on tutkinut ikääntymistä ja jaotellut iän viiteen eri lähestymistapaan. Kronologinen eli kalenteri-ikä on jatkumo syntymästä kuolemaan, jonka eteneminen voidaan tarkasti laskea. Biologinen ikä on ihmisen kehon ikä, joka voi poiketa suuresti kronologisen iän oletetusta keskiarvoista. Se on ihmisen kokemus omasta itsestään biologisena olentona. Sosiaalinen ikä suhteutuu aina tiettyyn historialliseen aikaan, kulttuuriin, sukupuoleen ja yhteiskuntaluokkaan. Ihmisen ikä nähdään suhteessa yhteiskunnan asenteisiin ja voi vaihdella eri konteksteissa. Persoonallinen ikä liittyy ihmisen omien toiveiden ja tavoitteiden saavuttamiseen. Se on tietoinen näkemys omasta elämästä tietyssä elämäntilanteessa ja ajassa. Subjektiiivinen ikä viittaa ajatukseen iättömyydestä. Se on kaikista henkilökohtaisin lähestymistapa ja siksi vaikeimmin määriteltävissä. Subjektiiivinen ikä liittyy esimerkiksi tutkimuksiin, jossa valtaosa ikääntyneistä vastaajista koki olevansa henkisesti nuorempia kuin heidän kronologinen ikänsä oli. (Tikka 1994, 85–97.) Laslett on jaotellut ikääntymisen myös kolmanteen ja neljänteen ikään. Kolmannella iällä viitataan eläkkeelle jäämisen jälkeiseen toimeliaaseen ja aktiiviseen ajanjaksoon. Neljäs ikä on aikaa, jolloin avun tarve ja riippuvuus toisista lisääntyy. Jaottelua on kritisoitu liian yksioikoiseksi ja yleistäväksi. Avuttomuus on yksilöllinen kokemus ja avun tarve voi myös vähetä tai pysyä ennallaan pitkiä aikoja. (Tedre 2011, 66.)

Sosiaalipedagogi Leena Kurki puhuu ikääntymisen yhteiskunnallisesta asemasta ja siihen usein liitettävien huonojen ominaisuuksien painosta. Nykyään nuoruutta ihannoidaan ja ikääntynyt nähdään yhteiskunnallisesti taakkana, joka aiheuttaa kuluja. Stereotyyppinen kuva ikääntyneestä on raihnainen, tuottamaton ja sairas ihminen. Toisaalta vanhuus voi-

daan nähdä vitaalina, elinvoimaisena vaiheena ihmisen elämässä. Ikääntyminen tuo elämäkokemusta, viisautta ja rauhaa, jotka tuovat myös yhteiskunnalle tärkeitä voimavaroja. (Kurki 2008, 19–23.)

Negatiivinen mielikuva ikääntymisestä liittyy etenkin länsimaisen kulttuurin ajatteluun. Puhutaan yksilö- ja autonomiakeskeisestä kulttuurista, jossa käsitys hyvästä elämästä perustuu autonomian, omatoimisuuden ja tuottavuuden arvoihin. Tämän käsityksen mukaan varsinainen vanheneminen alkaa silloin, kun ihmisen toimintakyky heikkenee ja hän tulee riippuvaiseksi toisista ihmisistä. Muissa kulttuureissa, kuten monissa afrikkalaisissa ja aasialaisissa kansoissa ajatellaan ikääntyminen yhteisön, perheen ja uskonnon kautta. Ikääntyminen ei ole sidoksissa toimintakykyyn, vaan esimerkiksi isovanhemmaksi tuloon. Se tuo ihmiselle arvostusta ja tätä kautta nähdään myönteisenä ajanjaksona elämässä. (Sarvimäki 2008, 88—89.)

Ikääntyminen liitetään länsimaissa usein automaattisesti sairauteen ja jopa ikääntyminen itsessään on tietyllä tapaa nähty sairautena (mm. Heikkinen 2002, 15). Yhteiskunnassamme kehon ikääntymistä yritetään peitellä erilaisin kosmeettisin toimin ja nuorekkuiden tavoittelu on normi, jota kuuluu tavoitella. Ikääntyminen voi tapahtua kuitenkin myös arvokkaasti ja tervehenkisesti. 1940 -luvulla Englannissa vanhuuden tutkimukseen muodostui tutkimuslinja, jonka keskeisiksi käsitteiksi muodostuivat terve vanheneminen (healthy ageing), onnistunut vanheneminen (successful ageing) ja aktiivisena vanheneminen (active ageing) (Heikkinen 2002, 23).

Näihin termeihin liittyy keskeisesti ihmisen toimintakyvyn säilyttäminen mahdollisimman pitkään. Toimintakyky pitää sisällään kyvyn selviytyä päivittäisistä toimista, sekä fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn. Ihmisen toimintakykyä voidaan parantaa monin eri keinoin, kuten muuttamalla fyysistä ympäristöä esteettömäksi tai lisäämällä sosiaalista tukea. Huolena aktiivisen ja onnistuneen vanhuuden ihanteessa nähdään yhteiskunnallisen paineen uhka. Idea aktiivisena ikääntyvästä väestöstä palvelee etenkin yhteiskunnan tarpeita palveluiden ja hoivan rajoittamisena. Ikääntyvä voidaan nähdä tuottavana ja kuluttavana kansalaisena, vaikka siihen ei olisi enää edellytyksiä. (Heikkinen 2002, 28–29.)

Ikääntyminen liittyy keskeisesti poliittisiin kysymyksiin. Sosiaali- ja terveysministeriö linjaa kansallista ikääntymispolitiikkaa, jonka tavoitteena on edistää ikäihmisten toimintakykyä, itsenäistä elämää sekä aktiivista osallistumista yhteiskuntaan. Kunnilla on velvollisuus järjestää iäkkäiden tarvitsemat sosiaali- ja terveyspalvelut. (Sosiaali- ja terveysministeriö, Iäkkäiden palvelut) Suomi ikääntyy kovaa vauhtia keskimääräisen eliniän pidentymisen ja suurten ikäluokkien ikääntymisen vuoksi. Vanhuspalveluiden järjestäminen on lähitulevaisuudessa suuri yhteiskunnallinen haaste. (Kananoja ym. 2011, 229.) Iäkkäiden palveluissa tärkeänä osa-alueena voidaan nähdä myös taide- ja kulttuuritoiminnan tarjoaminen.

3.2 Taiteen mahdollisuudet muistisairaana kohtaamisessa

Kotona -projektissa oli mukana muistisairaita ihmisiä. Emme saaneet missään vaiheessa tietää heidän diagnoosejaan, mutta mielestäni se oli vain hyvä asia. Näin saimme tutustua osallistujiin persoonina, emme diagnoosin kautta, mikä olisi voinut tiedostamatta vaikuttaa käyttäytymiseemme työpajojen aikana. Muistisairaus vaikuttaa ihmiseen yksilöllisesti, riippuen sairauden muodosta ja sen etenemisestä. Myös jokaisella työpajoihin osallistuneella sairaus ilmeni eri tavoin. Muistolan henkilökunta valitsi etukäteen asukkaat, joiden kunto oli riittävä työpajoihin osallistumiseen.

Muistisairaudella tarkoitetaan sairautta, joka vaikuttaa heikentävästi muistiin ja muihin tiedonkäsittelyn osa-alueisiin, kuten kielellisiin toimintoihin ja hahmotuskykyyn. Se on usein etenevä sairaus, joka johtaa yleensä muistin vaikeaan heikentymiseen. Edenneestä muistisairaudesta käytettiin ennen termiä dementia. Yleisimmät muistisairaudet ovat Alzheimerin tauti, aivoverenkiertosairauden muistisairaus, Lewyn kappale -tauti, Parkinsonin tauti sekä otsa-ohimolohkorappeumat. (Erkinjuntti ym. 2015, 20–21). Muistisairaudet ovat yksi länsimaiden yleisimmistä sairauksista. Koko maailmassa arvioidaan olevan noin 44,4 miljoonaa muistisairasta ja Suomessa vaikeaan tai keskivaikeaan muistisairauteen sairastuneita on noin 93 000. Pitkäaikaishoidossa olevista ikäihmisistä noin kolmella neljästä on jokin muistisairaus. (Viramo & Sulkava 2015, 35.) Muistisairaudet liittyvät vahvasti ikääntymiseen. Kun 30–64 -vuotiaiden ikäryhmässä vaikean tai keski-

vaikean muistisairauden esiintyvyys on vain 0,26 %, lisääntyy se yli 75 -vuotiaiden ikäryhmässä 16 prosenttiyksikköön ja yli 85 -vuotiaiden ikäryhmässä 36 prosenttiyksikköön. (Sulkava 2010, 123.)

Muistisairaahan tiedonkäsittelyyn liittyvät oireet näkyvät muun muassa tarkkaavuuden, abstraktin ajattelun, käden toimintojen ja toiminnanohjauksen ymmärtämisen ongelmina. Toiminnanohjauksessa vaikeuksia voivat tuottaa toiminnan alkuun saattaminen, työn suunnittelu, päämäärään suuntautunut ajattelu ja tulosten arviointi. Myös käyttäytymisen kontrolli, oma-aloitteisuus ja motivaation puute voivat tuoda haasteita muistisairaahan toiminnan sujumiseen. (Erkinjuntti ym. 2015, 22). Muistisairauksiin liittyy usein erilaisia käytösoireita. Ne voivat ilmetä esimerkiksi levottomuutena tai vaelteluna, estottomana käyttäytymisenä, aggressiivisuutena tai ahdistuneisuutena. Käytösoireet liittyvät ihmisen persoonallisuuteen, mutta myös ympäristö vaikuttaa merkittävästi. Liialliset ärsykkeet, kuten meluisuus tai vaihtuvat ihmiset ympärillä lisäävät usein käytösoireita. Lisäksi nälkä, kivut ja turhautuminen vaikuttavat oireiden esiintyvyyteen. (Sulkava 2010, 133–134.) Toiminnanohjauksen ja käyttäytymisen haasteet on hyvä huomioida suunniteltaessa ja toteutettaessa taide- ja kulttuuritoimintaa muistisairaille ihmisille.

Taiteellisilla toiminnoilla voi olla merkittäviä hyötyjä muistisairaalle. Luova toiminta voi vaikuttaa positiivisesti ihmisen kognitiiviseen, psyykkiseen, sosiaaliseen ja fyysiseen toimintakykyyn, käyttäytymiseen ja yleiseen elämän sujumiseen. Taide voi lisätä vuorovaikutustilanteita, muuttaa kognitiivisia prosesseja ja lisätä toiminnan sujumista. Myös liikumiskyky, fyysinen kestävyys ja tasapaino voivat parantua. Mieliala kohentuu, keskittymiskyky paranee ja levottomuuden tunne vähentyy. Taidetoiminta saattaa vähentää sekä muistisairaahan että häntä hoitavien henkilöiden stressiä. (Mönkäre & Semi 2014, 123.) Taiteen vaikutukset ovat siis kokonaisvaltaisia. On kuitenkin yksilöllistä, miten taide vaikuttaa ihmiseen.

Tärkeintä luovan toiminnan ohjaamisessa on se, että toimitaan muistisairaahan ehdoilla ja tekeminen tuntuu mukavalta. Puhekyvyn menettäminen ja sanojen puuttuminen eivät ole este taiteelliselle toiminnalle, vaan antaa mahdollisuuden luoda uusia ilmaisumuotoja. Musiikin kuuntelu, laulaminen, soittaminen ja tanssiminen aktivoivat laaja-alaisesti aivoja. Tuttujen laulujen sanat muistuvat usein silloinkin, kun puheen tuottaminen on vai-

keaa. Kuvallinen ilmaisu ja näyttelyissä käyminen, lukeminen ja kirjoittaminen sekä teatterissa käyminen tukevat muistisairaahan toimintakykyä ja voivat herätellä jo kadonneita muistoja. (Mönkäre & Semi 2014, 124–129.)

Leonie Hohenthal-Antin kuvailee luovan muistelun menetelmää ja etuja muistisairaiden elämässä. Luovan muistelun tarkoituksena on muistella omaa elämää ja tuoda eletty elämä taiteelliseen muotoon. Myös sosiaalinen kanssakäyminen on vahvasti läsnä. Omasta elämästään kertoessaan ihminen voi kokea olevansa tärkeä ja näin vaikuttaa muistisairaahan itsetuntoon. Hohenthal-Antin puhuu luovan muistelun yhteydessä myös voimavarakeskeisestä vanhustyöstä, jossa kiinnitetään huomio ihmisen vahvuuksiin ja osaamiseen ongelmien sijasta. Luova muistelu on elämyksellistä, toiminnallista ja yhteisöllistä. (Hohenthal- Antin 2013, 23–31.)

Hohenthal-Antin viittaa Kreuznerin (2012) tutkimukseen, jossa tutkittiin taiteen vaikutuksia muistisairaisiin. Kreuznerin mukaan taide muun muassa auttaa itseilmaisussa, kehittää älyllisiä ja verbaalisia taitoja, antaa mahdollisuuden sosiaaliseen vuorovaikutukseen sekä vähentää käytöshäiriöitä. Taide tuo ihmisten elämään iloa ja vaihtelua ja kokonaisuudessaan vaikuttaa ihmisten elämänlaatuun positiivisesti. (Hohenthal- Antin 2013, 26.)

Kotona -projektin työpajojen aikana huomioimme osallistujien muistisairauden esittelemällä joka kerran aluksi itsemme ja kertomalla mistä tulemme. Työpajojen aikana osallistujilla ei ollut havaittavia käytösoireita, kuten aggressiivisuutta tai ahdistuneisuutta. Myöskään tekemisen aloittaminen ei tuottanut suuria vaikeuksia, mutta valitseminen suuresta joukosta kuvia tai sanoja oli joissakin tilanteissa haastavaa osalle.

3.3 Taiteen ja kulttuurin merkitys sosiaalialan kentällä

Sosiaalityön käsite on moniulotteinen. Lyhyesti määriteltynä sen tavoitteena on ihmisten hyvinvoinnin lisääminen ja työn kohteena on vuorovaikutus ihmisen ja hänen ympäristönsä välillä. Sosiaalityön keinoina ovat sosiaalisen muutoksen, ihmissuhdeongelmien ratkaisujen ja itsenäisen elämänhallinnan edistäminen. Se on luonteeltaan muutostyötä.

Sosiaalityöntekijät työskentelevät pääosin kunnallisessa sosiaalihuollossa sekä asiakastyössä että esimies- ja kehittämistehtävissä. Työtä tehdään muun muassa lastensuojelussa, vammais-, mielenterveys-, ja päihdetyön parissa. Vanhussosiaalityö eli gerontologinen sosiaalityö keskittyy ikäihmisten hyvinvointia edistäviin toimiin. (Kananoja, Lähteinen & Marjamäki 2011, 23–24, 150, 228.)

Sosiaalityön tarve vanhussosiaalityössä liittyvät pääasiassa ikääntyneen toimintakyvyn heikentymiseen ja sen tuomiin muutoksiin elämässä. Ongelmat esimerkiksi muistin, päihdeiden tai psykososiaalisten tekijöiden takia tai suuret elämänmuutokset, kuten läheisen menettäminen tai laitokseen siirtyminen tuovat tarvetta sosiaalityölle. (Kananoja ym. 2011, 233.) Gerontologisen sosiaalityön ammatillisia työkokonaisuuksia ovat muun muassa arviointi-, neuvonta-, ohjaus-, tiedonhankinta-, ja huolehtimistyö (Koskinen 2008, 446). Käytännön tehtäviin sisältyvät myös asioiden selvittelytyö ja lausuntojen kirjoittaminen. Sosiaalityöntekijä auttaa myös mahdollisissa kriisitilanteissa. Vanhussosiaalityön työnkuva sisältää Suomessa lähinnä hallinnollisia toimenpiteitä ja palveluiden koordinoimista. Työnkuva on kuitenkin vähitellen laajentumassa. Esimerkiksi ennalta ehkäisevä ja varhaisen puuttumisen orientaatio, kuntouttava sosiaalityö sekä yhteisötyön orientaatio ovat yleistymässä. (Kananoja ym. 2011, 235–238.)

Sosiaalityön keskeisiksi käsitteiksi ovat nousseet voimavaralähtöisyys ja valtaistaminen (empowerment). Voimavaralähtöisessä sosiaalityössä huomio kiinnitetään ihmisen osaamiseen ja kykyihin ongelmien sijaan. Valtaistamisella pyritään lisäämään ikäihmisten itsetuottamusta, elämän tarkoituksellisuutta, vaikuttamismahdollisuuksia, autonomisuutta, oikeiden valintojen tekemistä ja toimimaan täysivaltaisina kansalaisina. (Koskinen, 2008, 446.) Riitta-Liisa Heikkinen puhuu ikääntyneiden mielen voimavaroista ja tasapainosta. Elämän aikana ihmisen voimavarat rakentuvat ja kuluvat. Tieto, ymmärrys, elämänkokemus, tietoisuuden kasvu ja harjaantuminen vuorovaikutustilanteissa kartuttavat mielen voimavaroja. Kaikille ihmisille tärkeitä voimavaroja elämässä ovat muun muassa turvallisuuden tuntu, luotettavuus, läheisyys, kiintymys ja positiiviset muistot. Muistisairailta muistoihin perustuvat voimavarat voivat kadota mielestä lähes kokonaan. Silti nykyhetkessä oleva tunne on aito. (Heikkinen 2002, 209–226.)

Myös hyvinvoinnin käsite on keskeinen vanhussosiaalityössä. Yksilön hyvinvointia voidaan tarkastella eri näkökulmista. Elintaso- eli resurssiulottuvuus mittaa ihmisen käytettävissä olevia resursseja, kuten tuloja, asumista, koulutusta ja terveyttä. Elämäntapa- eli toimintaulottuvuus sisältää kaiken inhimillisen toiminnan, kuten työnteon, harrastukset, opiskelun ja kanssakäymisen ihmisten kanssa. Elämänlaatu- eli kokemuksellinen ulottuvuus on ihmisen oma käsitys omasta hyvinvoinnistaan. Useissa tutkimuksissa koettu terveys on ollut tärkein elämänlaadun mittari. Myös tarpeellisuuden tunne, tekemisen riittävyys, yhteenkuuluvuuden tunne, tasapainoinen mieliala ja turvallisuuden tunne liittyvät hyvään elämänlaadun kokemiseen ikääntyneillä. (Christiansson 1994, 103–110.)

Sinikka Hakonen ym. jakavat sosiaalialan taide- ja kulttuuritoiminnan ulottuvuudet kolmeen alueeseen, jotka ovat yhteydessä toisiinsa. Taide ja yksilö- ulottuvuudessa taide nähdään omakohtaisena ilmaisuna ja kokemuksena. Se on oppimista taiteessa ja taiteen kautta. Taide voi myös voimaannuttaa ja sillä voi olla terapeuttisia vaikutuksia. Taide ja yhteisö- ulottuvuuden näkökulmasta taide on yhdessä tuotettua yhteisötaidetta. Se on vuorovaikutusta toisten kanssa. Taide ja yhteiskunta- ulottuvuus käsittää eri sukupolvet kulttuurisina toimijoina ja kulttuurisen pääoman tuottajina. Sen pohjana on myönteinen suhtautuminen ikääntymiseen. Ulottuvuuksia yhdistää voimavaralähtöinen ajattelu. (Hakonen, Lundahl & Suomi 2007, 256–257.)

Hanna-Liisa Liikanen listaa taide- ja kulttuuritoiminnan merkityksiä ihmisen hyvinvointiin. Tärkeimpänä hän näkee taiteen ihmisen perustarpeena, itseisarvona ja taidenautintona. Taiteella ja kulttuurilla on todettu myös yhteyksiä ihmisen hyvään terveyteen ja parempaan työkykyyn sekä hyvän elämän kokemuksiin. Taiteen ja kulttuurin avulla syntyy yhteisöllisyyttä ja verkostoitumista. Taide, arkkitehtuuri ja sisustaminen vaikuttavat viihtyisämmän ympäristön rakentamiseen. (Liikanen 2003, 151.) Vaikka taiteen ja kulttuurin on todettu monissa tutkimuksissa vaikuttavan koettuun hyvinvointiin ja terveyteen, on tutkimustuloksissa nähty ongelmia esimerkiksi vaikutusten syy-seuraus- suhteiden tulkinnassa ja vaikutusten tunnistamisessa ja todentamisessa. Taiteen ja kulttuurin merkitystä terveyteen on tutkittu, mutta yhteisöjen hyvinvoinnin mittaaminen on vaikeampaa. (Lintunen 2010, 57.) Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia tulisi tarkastella monella tasolla. Vaikutukset näkyvät yksilön, yhteisön, instituutioiden ja organisaatioiden

sekä alue- ja valtiotasolla. Muutokset eivät välttämättä näy lyhyellä aikavälillä, vaan pitkän ajan kuluessa. Yksittäisille ihmisille vaikutukset voivat kuitenkin olla välittömiä ja merkittäviä. (Rantala ym. 2010, 61 – 62.)

Pohjois-Karjalassa tehtiin vuonna valmistunut 2011 selvitys, jonka tarkoituksena oli karhottaa alueen taide- ja kulttuurisisältöisiä hyvinvointipalveluja. Selvitys tehtiin pääasiassa kyselytutkimuksena, ja siihen vastasi pohjoiskarjalaisten kuntien sosiaali- ja terveyslautakunnan, perusturvalautakunnan ja sosiaalilautakunnan jäseniä, kuntien sosiaali- ja terveystoimen työntekijöitä, pohjoiskarjalaisia taiteilijoita sekä taide- ja kulttuuriyhdistyksiä. Selvityksen perusteella taide- ja kulttuurisisältöisten hyvinvointipalveluiden merkitys nähtiin vastaajien keskuudessa merkityksellisenä. Toiminnan toteutumisessa nähtiin kuitenkin esteitä. Palveluiden tuottamiseksi tulisi kehittää kestävällä pohjalla oleva rahoitus sekä rakentaa toimiva yhteistyöverkosto taide- ja kulttuurialan toimijoiden, sosiaali- ja terveysalan toimijoiden sekä työvoimapalvelujen toimijoiden kanssa. (Lintunen 2011, 74.) Myös TaikaLappi- hankkeen raportissa esille tulee rahoituksen puute taidelähtöisten menetelmien käyttöönoton haasteena. Lisäksi jatkuvuuden puute nähdään ongelmana. Taidelähtöiset menetelmät toteutuvat yleensä projektiluonteisina, ja hyvin alkanut toiminta saattaa jäädä helposti kertaluonteiseksi virkistyshetkeksi. (Rantala ym. 2010, 36 – 37.)

Taiteen ja kulttuurin moninaiset muodot rikastuttavat monien ikääntyneiden elämää. Selvitys Pohjois-Karjalassa osoittaa, kuinka laajasti taidetta tuodaan ihmisille hyvinvointipalveluiden muodossa. Selvityksessä saatiin vastauksia kuvataiteen, säveltaiteen, tanssitaiteen, elokuva-, valokuva-, näyttämö- ja puhetaiteen, kirjallisuuden ja sanataiteen sekä muotoilu- ja käsityötaiteen osaajilta. (Lintunen 2011, 48.) Taiteen kentät myös kohtaavat ja toimivat poikkitaiteellisesti. Kuvataiteen tutkimuksen ja opetuksen professori Juha Varto määrittelee, että nykytaide ei tee eroa taiteen lajien välille. Tärkeintä ei ole enää taidokkaasti esittäminen, vaan se, mitä sanottavaa teoksella on. (Varto 2011, 21.)

Tässä alaluvussa kirjoitin aluksi vanhussosiaalityön keskeisistä tehtävistä ja käsitteistä, jonka jälkeen jatkoin kirjoittamalla taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista sosiaalialan näkökulmasta. On kuitenkin huomionarvoista selvittää, että puhuttaessa sosiaalityöstä ei sillä tarkoiteta suoraan koko sosiaalialaa. Sosiaalialan koulutuksella viitataan usein ammattikorkeakouluissa suoritettavaan sosionomin tutkintoon, joka on sosiaali-,

terveys- ja liikunta-alan tutkinto (Lappalainen 2004, 13). Sosiaalityön tutkinto taas on laajempi maisteritason yliopistotutkinto. Sosiaalityöntekijän ja sosionomin käytännön työtehtävät eroavat toisistaan. Kananoja ym. kirjoittavat, että sosiaalityöntekijän tehtävät ja niiden sisältö painottuvat myös sen mukaan, minkälaisessa organisaatiossa työskentelee. Viime vuosina sosiaalityön muiden sosiaalialan ammattilaisten työnjakoa ja yhteistyömuotoja on selkiytetty. Tulevaisuudessa on todennäköistä, että työnjakoon kehitetään myös uusia ratkaisuja, jotka tulevat vaikuttamaan sosiaalityön sisältöön. (Kananoja ym. 2011, 25.) Sosiaalityön käytännön työtehtävät muodostuivat tässä tutkimuksessa merkittäväksi tekijäksi, joka määritteli myös yhteistyön rakentumista.

3.4 Taide hoitolaitoksessa

Ikäihmisiä kannustetaan asumaan omassa kodissa mahdollisimman pitkään. Tuettu kotona asuminen käsittää kotona suoriutumista tukevia palveluita, kuten aterian- ja kuljetuspalveluita sekä päiväkeskusten päivätoiminnot. Kotihoito sisältää säännöllisiä palveluja kotiin, kotisairaanhoidon ja omaishoidon tukea. (Siitonen 2013, 538.) Kun ikääntynyt ei kuitenkaan pärjää enää kotona, hänellä on oikeus lyhyt- tai pitkäaikaiseen laitoshoittoon. Laitoshoidon sisältää hoidon lisäksi ravinnon, puhtauden, vaatetuksen sekä sosiaalista hyvinvointia edistävät palvelut. Hoitoa annetaan vanhainkodeissa, terveyskeskusten vuodeosastoilla sekä erilaisissa hoito-, hoiva-, veljes- ja sairaskodeissa. Myös erilaiset järjestöt ja yksityiset yritykset tuottavat laitospalveluja. (Sosiaali- ja terveysministeriö, Laitoshoidon.)

Hoitolaitos terminä sisältää monenlaisia negatiivisia mielikuvia. Mediassa on jatkuvasti uutisia ikäihmisten huonosta hoidon laadusta hoitolaitoksissa. Laitos mielletään sairaalamaisena paikkana, jossa ihmistä ei kohdella persoonana vaan potilaana tai asiakkaana. Hoitajia ei ole välttämättä tarpeeksi edes asukkaiden perustarpeiden hoitamiseen. Mielikuvaa ei voi kuitenkaan yleistää koskemaan kaikkia, vaan hoidon laatu vaihtelee suuresti eri toimijoiden välillä. Taidepajojen ohjaamisen ja muiden käyntien perusteella Jokkakallion asumispalvelukeskus oli miellyttävä ja kodinomainen asuinympäristö. Asukkaille

järjestettiin paljon erilaista kulttuuritoimintaa. Henkilökunta otti meidät vastaan lämpimästi ja yleinen asenne taidetyöpajoja kohtaan oli avoin ja positiivinen. Saimme myös apua käytännön järjestelyihin.

Hoitolaitokseen muuttaminen saattaa olla monelle vaikea tilanne, jos yhteydet hänelle tärkeisiin yhteisöihin katkeaa tai yhteydenpito läheisiin vaikeutuu. Taiteella voikin olla tärkeä rooli ihmisen luodessa uusia kontakteja ja yhteisöllisyyden kokemisessa. ”Parhaimmillaan taidekokemus hoitolaitoksessakin on tunne-elämyksiä, uusia virikkeitä, luovuutta, erilaisuuden sietokykyä, ehkä hetken unohdusta senhetkisestä olotilasta. Taide on asioiden merkityksellistämistä, kykyä jäsentää ympäröivää maailmaa.” (Strandman 2007, 161–162.) Projektimme teema *Kotona* rakentui juurikin ajatukselle, miten osallistujat kokevat kodin merkityksen muutettuaan hoitolaitokseen. Käsitteenä koti sisältää vahvoja tunteita ja muistoja, joita taiteen kautta voi muuttaa näkyvään muotoon sekä jakaa muiden osallistujien kanssa sanallisesti.

Liikanen tutki väitöskirjassaan neljän eri sosiaali- ja terveydenhuollon hoitoyksikköä selvittääkseen, kuinka paljon ja millaista taidetoimintaa niissä tarjotaan. Tuloksissa havaittiin asukkaiden halu mielekkään päivätoiminnan lisäämiseen, yhdessä tekemiseen ja yhdessäoloon. Taide- ja kulttuuritoiminnalla nähtiin olevan suuri positiivinen vaikutus. Erytisesti tanssin, musiikin ja kirjallisuuden merkitys oli monelle tärkeä. Toisaalta toiminnan esteiksi nähtiin henkilökunnan puolelta arkirutiinit, kiire ja liian vähäinen henkilökunnan määrä. Taide- ja kulttuuritoiminta nähtiin lisätyönä, ei osana kuntoutumista ja hoitoa. (Hyypä & Liikanen 2005, 134–142.)

Mona Taipale painottaa, että taide-elämykset kuuluvat kaikille, myös hoitolaitoksessa asuville ihmisille. Taiteen tekemisellä ja kuluttamisella voi olla kuntouttavia piirteitä, kuten käden motoriikan parantuminen tai sanojen säilyminen keskusteltaessa taiteen äärellä muiden kanssa. Taide-elämyksiä voi saada myös katsomalla tai kuuntelemalla, ei vain aktiivisesti itse tekemällä. Osallistumisen tapoja on monenlaisia. (Taipale 2001, 81.) Esimerkiksi Inkeri Savan kuvailema tarinallinen taidetyöskentely voi olla monelle ikääntyneelle osallisuutta tukeva muoto. Sava on toiminut useissa taideperustaisissa projekteissa ja työpajoissa erilaisten ryhmien, kuten inkeriläisten palvelutalojen asukkaiden kanssa. Hänen kokemustensa perusteella tarinallisuus taiteen eri muodoissa on merkinnyt osallis-

tujille mahdollisuutta keskittyä omaan elämään, ehkä vaikeisiin kokemuksiin ja muistoihin turvallisessa ja kunnioittavassa ilmapiirissä. Tarinallinen taidetyöskentely on mahdollistanut tehdä itsensä ja elämänsä arvokkaalla tavalla näkyväksi ja konkreettisesti muistettavaksi. (Löytönen & Sava 2010, 114). Myös Kotona -projektin työpajoihin toimimme tarinallisuutta ja osallistujille mahdollisuuden kertoa tärkeiden esineiden avulla omasta elämästään.

Pia Strandman-Suontausta tutki omassa väitöskirjassaan kuvataiteen mahdollisuuksia sosiaali- ja terveystoimen alalla ja kehitti kuvataiteeseen perustuvaa palvelua hoitolaitosyhteisön käyttöön. Hän puhuu taide -ja kulttuuritoimen ja sosiaali -ja terveystoimen yhteisestä alueesta rajapintana ja kuvaa yhteistyön rakentamista sillanrakennusmetaforan kautta. Sillan rakentaminen tulee aloittaa molemmista päistä. Jotta työmaat kohtaisivat, edellytetään yhteistä suunnitelmaa sekä tietoa ja ymmärrystä vastapuolen työn luonteesta, toimintatavoista ja -ympäristöistä. (Strandman-Suontausta 2013, 34.) Vaikka tutkija puhuikin tässä yhteydessä hoitolaitosyhteisön ja taide- ja kulttuurikentän yhteistyöstä, sen voi suoraan siirtää myös sosiaalityön ja kuvataidekasvatuksen yhteistyön rajapinnaksi ja sillanrakentamiseksi.

Kirsti Nieminen kirjoittaa jo aiemmin mainitun TAIKA -hankkeen mentoroinnista käytännössä. Hankkeen alussa mentoroinnin avulla välitettiin ja päivitettiin taiteellisten työtapojen ja uudenlaisen osaamisen siirtyminen eri ammattialojen kesken. Kenttävaiheessa mentoroinnin avulla tuettiin yhteistä tekemistä ja sen tavoitteena oli keskinäisen ymmärtämisen lisääminen, uusien työtapojen käytön oivaltaminen ja toimijoiden luova kohtaaminen. Työskentelyn aikana sosiaali- ja terveysalan sekä taiteen ammattilaiset kokosivat huomioita, jotka liittyvät taidelähtöisen toiminnan juurruttamiseen ja kehittämiseen. Sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille huomioitavia seikkoja nousi esille esimerkiksi että hoitolaitoksen asukkaiden motivointi taidelähtöiseen työskentelyyn vaatii aikaa ja taitoa, jossa sosiaali- ja terveysalan ammattilaisen oma asenne ja ammattitaito ovat ensisijaista. Taidelähtöinen toiminta tulisi myös sopeuttaa osastojen päivärytmiin ja suunnitella niin, että se on osa hoitoyksikön tiimien työtä. Taiteen ammattilaisten huomiot sisälsivät muun muassa seikan, että keskinäisen mentoroinnin painopiste tulisi olla suunnitteluvaiheessa.

Tulisi myös miettiä, kenelle taidelähtöisiä menetelmiä tarjotaan, sekä kuinka pitkäkestoisista toimintaa suunnitellaan. Lisäksi sekä työntekijöiden että asukkaiden aktivointi ja rohkaisu taidetoimintaan osallistumiseen on tärkeää. (Nieminen 2013, 87–89.)

3.5 Yhteisötaide ja yhteisöllinen taidekasvatus

Kotona -projektissa painottuivat kuvataidekasvatuksen näkökulmasta etenkin yhteisöllisyyden, osallisuuden, yhteisötaiteen ja yhteisöllisen taidekasvatuksen käsitteet. Puhuttaessa sosiaalisesta pääomasta nousee keskeiseksi käsitteeksi yhteisöllisyys. Yhteisöllisyyden muodot ovat laajentuneet aikojen saatossa paikkaan sidotuista ja pysyvistä yhteisöistä uudenlaisiin kevytrakenteisiin ja muuttuviin yhteisöihin, kuten verkkoyhteisöihin. Samaa aikaan yksilöllisyyden arvostus on noussut. Yhteisöllisyys nähdään kuitenkin luonnollisena ja tärkeänä asiana ihmisten hyvinvoinnille. Se luo yhteenkuuluvuuden tunteen, ja sosiaalisena prosessina luo ihmisyyttä. (Saastamoinen 2011, 87–88.)

Taide voi lisätä yhteisöllisyyden kokemusta. Virpi Vesänen-Laukkanen lainaa Mantereen (1996) ajatusta kuvallisen työskentelyyn liittyvästä yhdessä jakamisen kokemuksesta. Mantere korostaa rauhallisen ja kiireettömän ilmapiirin merkitystä kuvien ja tarinoiden syntymiselle. Yksilöllinen ainutkertainen yhdistyy yhteisölliseen kokemukseen. (Vesänen-Laukkanen 2004, 69.) Mari Krappalan ja Tarja Pääjoen toimittama teos *Taide ja toiseus – Syrjästä yhteisöön* (2003, 7) käsittelee taiteellisen toiminnan vaikutuksia syrjäytymisen ehkäisyyn. ”Taide tavoittaa kohtaamisen ja ymmärtämisen tapoja, joihin pelkäänsä tiedollisin lähestymistavoin olisi mahdotonta tai vaikeaa päästä.”

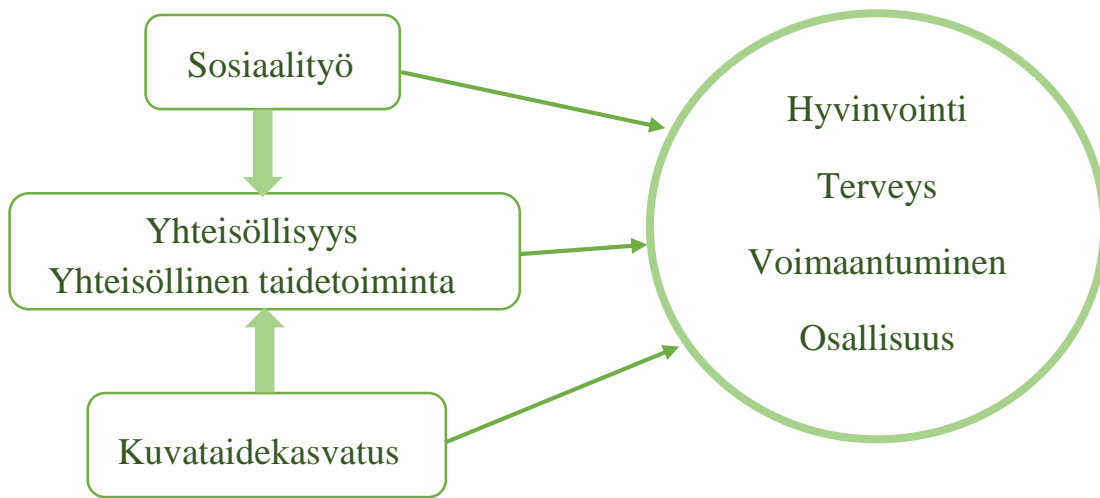
Yhteisöllisyyttä pohdittaessa myös toimintaympäristöjen huomioiminen on tärkeää. Taiteen tohtori Timo Jokela näkee yhteisöjen ja ympäristöjen olevan erottamattomia. Yhteisöt ja ympäristöt sitovat ihmiset omaan kulttuuriin ja koko olemassaolon tiukasti aikaan ja paikkaan. Tämä on mainio lähtökohta taiteelliselle toiminnalle, sillä yhteisöt vaikuttavat jatkuvasti ympäristöönsä omilla toimillaan. (Jokela 2008, 220.)

Yhteisötaiteella tarkoitetaan taidehanketta jossakin yhteisössä, jonka jäsenet toteuttavat projektin omista lähtökohdistaan ja jonka ohjaajana toimii taiteilija. Yhteisötaiteellinen toiminta on vuorovaikutusta ja taiteen tekemistä kaikkien siihen kuuluvien osapuolten

välillä. Hoitolaitoksessa osapuolia voivat olla ikäihmiset, taiteilijat, hoitajat, omaiset, vapaaehtoiset ja niin edelleen. Toiminta on tasavertaista, jokainen antaa ja saa jotakin. Se eroaa taideterapiasta, jossa on terapian antaja ja sen vastaanottajana hoidettava. Taidetoiminta voi kuitenkin olla terapeutista ja voimaannuttavaa. (Taipale 2001, 79–81.) Yhteisölliselle taidetoiminnalle on ominaista prosessi ja se, ettei prosessin lopputulosta voi tarkoin ennakoida. Myös kokemukset ja kokemuksellinen oppiminen on tärkeää. (Sederholm 2007, 38.)

Yhteisölliset taideprojektit ovat yleensä vuorovaikutusta taiteilijan ja ryhmän jäsenten välillä, jotka jollakin tavalla eroavat kulttuurisesti, taloudellisesti tai sosiaalisesti taiteilijan asemasta. Kun ensimmäiset yhteisölliset taideprojektit alkoivat muotoutua 1960–70 -luvulla Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa, yhteisöllä viitattiin yleisöihin, esimerkiksi köyhiin, jotka oli syrjäytetty ”korkean” taiteen instituutioista. Ihmiset haluttiin osallistaa taiteeseen heidän omissa tavanomaisissa ympäristöissään. 1980- ja 1990 -luvulla kehitettiin uusia innovatiivisia yhteisöllisiä taideprojekteja. (Kester 2004, 126, 137).

Yhteisölliselle taidetoiminnalle on oleellista sen kyky osallistaa ja kannustaa ihmisiä taiteelliseen toimintaan, edistää muutosta ja saavuttaa voimaantumista. Aktiivisen osallistumisen kautta yksilöt, ryhmät ja yhteisöt saavat mahdollisuuden lisätä itsetuntoaan, luoda identiteettiään ja löytää ilmaisutapa, joka voi vaikuttaa heidän yksilölliseen, sosiaaliseen, kulttuuriseen tai poliittiseen muutokseen. Yhteisötaiteen perimmäinen tavoite on parantaa ihmisten elämänlaatua. (Austin 2008, 176.) Nämä tavoitteet sisältyvät myös sosiaalityön työhön ja tavoitteisiin, joten selkeä yhteinen kenttä sosiaalityön ja taidekasvatuksen välille löytyy yhteisöllisyydestä, osallisuudesta ja voimaantumisen tavoitteista. (KUVIO 1)

Kuvio 1. Sosiaalityön ja taidekasvatuksen yhteisiä tavoitteita.

Yhteisötaiteen ja yhteisöllisen taidekasvatuksen yhteydessä on sopivaa käsitellä sosiaalipedagogiikan ja sosiokulttuurisen innostamisen käsitteitä. Sosiaalipedagogiikan ja sosiokulttuurisen innostamisen tavoitteena on hyvinvoinnin lisääminen olemassa olevien resurssien avulla taide- ja kulttuuritoiminnan keinoin (Hyypä & Liikanen 2005, 132). Leena Kurki (2008) määrittelee sosiaalipedagogiikan käsittämään sellaisen sosiaalisen kasvatuksen, joka auttaa yksilöä kasvamaan yhteiskuntaan ja yhteiselämään muiden kanssa. Erityistehtävänä sosiaalipedagogiikassa nähdään syrjäytyneiden tukeminen heidän jokapäiväisissä toimissaan ja oman elämän ja koko yhteisön elämän kehittäminen täydemmäksi arkipäivän elämäksi. Tämä tavoite käsittää erityisesti laitoksissa eläviä ikäihmisiä, mutta myös sairaita ja köyhiä, jotka elävät vielä omassa kodissaan. (Kurki 2008, 30—31.)

Sosiokulttuurisen innostamisen perustana on osallistuminen. Osallisia herätellään ensin aloitteellisuuteen ja vastuullisuuteen. Ihmisiä rohkaistaan myös yhteistyöhön eri tavoilla. Lopullisena tavoitteena nähdään jokaisen osallistujan kykeneminen vastuullisesti rakentamaan nykyisyytensä ja tulevaisuuttaan niin yksilöllisesti kuin yhteisöllisestikin. Sosiokulttuuriseen innostamiseen liittyy aina kolme ulottuvuutta: pedagoginen, sosiaalinen ja

kulttuurinen ulottuvuus. Pedagogisen toiminnan tavoitteena on ihmisen persoonallisuuden kehittyminen, asenteiden muutokset, kriittisen ajattelun vahvistuminen, oman vastuun tiedostaminen ja motivaation herääminen. Sosiaalinen ulottuvuus keskittyy ryhmään ja yhteisöön. Kulttuurisen ulottuvuuden tehtävänä on ihmisen luovuuden ja monipuolisen ilmaisun kehittyminen. (Kurki 2008, 70—71.)

Taiteen tohtori Mirja Hiltusen väitöstutkimus tarkastelee yhteisöllistä taidekasvatusta pohjoisen sosiokulttuurisissa ympäristöissä. Hiltunen kuvaa yhteisöllisen taidekasvatuksen tavoitteiksi dialogisuuden, osallisuuden ja erilaisuuden hyväksymisen itseä reflektoiden. Hiltunen korostaa yhteisötaiteessa vuorovaikutusta ja kommunikaatioita sekä performatiivisuutta. Eri taiteen lajien välillä voidaan leikitellä. Yhteisöllisessä taidekasvatuksessa painottuvat oppimisen sosiaaliset, vuorovaikutteiset ja yhteistoiminnalliset prosessit, mutta se tunnistaa myös yksilöllisen tiedonmuodostuksen. (Hiltunen 2009; 21, 48, 66–67, 77.)

Yhteisölliset taidekasvatuksen projektit rakentuvat yleensä tiettyjen vaiheiden kautta. Aluksi tehdään etukäteiskartoitus, jossa kartoitetaan projektin ympäristö sekä tutustutaan yhteisöön, jolle toimintaa suunnitellaan. Tietoa yhteisöstä voidaan kerätä taiteellisen toiminnan avulla. Yhteistyötahot tulee olla selvillä ennen kartoitusta. Toiminnan suunnittelussa tulee selkeästi määritellä eri tahojen työnjako ja huomioida toimijoiden odotukset, toiveet ja tavoitteet. Toiminnassa mukana oleville valitaan vastuualueet ja tehdään ymmärrettäväksi projektissa käytettävät työtavat. Toiminnan sisältö ja toteutus määrittävät yhteisöstä käsin. Tämän vuoksi tulee olla avoin ja joustava, ja antaa tilaa muutokselle. Usein toiminta huipentuu näyttelyyn tai julkistamistilaisuuteen, jolloin juhlintaan yhdessä tehtyä työtä. (Hiltunen & Jokela 2001, 41–43.)

Toiminnan aikana ja sen jälkeen yhteisölliseen taidekasvatusprojektiin liittyy myös tiedottamista. Tieto kulkee projektissa olevien tahojen välillä ja sitä tarvitaan saavuttamaan välittömiä yleisöjä. Myös mediayleisöjä saavutetaan tiedottamisen avulla. Projektista kirjoitetaan usein artikkeleita ja muita dokumentteja, jotta tieto jää elämään. Projektin aikana tulee aktiivisesti tehdä prosessiarviointia sekä loppuarviointi. Loppuraportissa tiivistetään arvioinnin tulokset, joiden kriittinen arviointi auttaa uusien hankkeiden suunnittelussa. Mahdollisten jatkohankkeiden alussa on tärkeää kuitenkin tehdä jälleen huolellinen etukäteiskartoitus, sillä yhteisöt ja ympäristöt muuttuvat jatkuvasti. (Hiltunen & Jokela 2001,

43–46.) Kotona -projektin vaiheet etenivät edellä kuvatun kaltaisesti. Myös projektiin liittyvä kurssi oli rakennettu tämän ohjeistuksen mukaisesti. Kuvataidekasvatuksen yhteisöprojektin kaikki vaiheet tulivat käytyä läpi erilaisten pienempien osasuoritusten avulla.

Vaikka yhteisöllisissä taideprojekteissa painotetaan etenkin prosessia, on myös työskentelyn lopputuloksella merkitystä. Hiltunen kuvaakin, kuinka yhteisyyden näkökulmasta lopputuloksella on ollut suuri merkitys taideprojektiin osallistuneille. Vastuun kantaminen prosessin viimeistellystä loppuunsaattamisesta ja esteettisestä lopputuloksesta tukevat taiteellista oppimista ja yhteisöllisyyttä. (Hiltunen 2009, 260.)

Olen edellä kuvannut ja tarkastellut taiteen ja kulttuurin moninaisia positiivisia vaikutuksia ihmisiin ja heidän elämäänsä. Mikä tahansa taidekokemus ei kuitenkaan automaattisesti tuota hyvinvointia, vaan on huomioitava myös taiteen oppimisessa sen mahdollinen hajottava voima. Olisikin tärkeää ymmärtää, miten taide saa eheyttävän ja voimaannuttavan vaikutuksensa. (Anttila 2011, 152.) Ihminen voi esimerkiksi kokea, että on huono taiteellisessa toiminnassa. Silloin taiteeseen osallistuminen saattaa herättää epäonnistumisen kokemuksia ja tällä tavalla tuottaa negatiivisia vaikutuksia ihmiselle. Taide voi myös herättää ihmisessä vaikeita muistoja. Ikääntynyt voi myös kokea, ettei ole tarpeeksi älykäs ymmärtämään taidetta (Goulding 2013, 27). Tärkeää onkin luoda taiteellisen tekemisen äärelle kannustava, arvostava ja turvallinen ilmapiiri.

Taidekasvatuksen tutkija Tiina Pusa kiteyttää ytimekkäästi taidekasvatuksen tehtävän olevan esteiden poistaminen taiteeseen osallistumisen tieltä. Sen tehtävänä voidaan nähdä erilaisten ihmisten ja ihmisryhmien äänen kuuluminen taiteen tekemisen kautta. Hän näkee ikääntymisen taiteen tekemisen kannalta rikkautena. Taide antaa tilaa sekä vuorovaikutukselle että yhteisöttömälle erityisyyden kokemukselle. (Pusa 2012, 83, 216.)

4. JOKKAKALLION TAIDETYÖPAJAT: PROJEKTIN VAIHEET

4.1 Suunnittelu

Kotona- projektin suunnittelu käynnistyi syksyllä 2014. Kokouksia pidettiin aluksi opiskelijoiden ja opettajien kanssa yliopistolla ja suunnittelun edetessä teemaksi muotoutui koti/kotona. Kävimme syyskuussa tutustumassa Jokkakalliossa henkilökuntaan ja teimme paikankartoitusta. Marraskuussa teimme toiminnallisen vierailun Jokkakallioon. Mukana oli kymmenen vapaaehtoisia, jotka olivat kiinnostuneita avustamaan työpajoissa. Lopulta vapaaehtoisia ei kuitenkaan tullut mukaan toimintaan. Myöhemmin järjestettiin toinen toiminnallinen tapaaminen, johon osallistui Jokkakallion henkilökuntaa ja asukkaita. Tapaamisten ideana oli kartoittaa koti-teeman toimivuutta ja saada ideoita työpajojen sisältöön. Lisäksi osa opiskelijoista osallistui Jokkakallion näytelmäryhmän joulunäytelmän puvustukseen, lavastukseen ja äänimaiseman suunnitteluun. Yhteistyö oli hyvä tapa tutustua lähemmin asukkaisiin jo ennen työpajojen alkamista.

Suunnitteluvaiheessa jakaannuimme opiskelijoiden kesken kahteen ryhmään, neljä kumpaankin. Toinen ryhmä suunnitteli toimintaa Muistolan asukkaille ja toisen ryhmän osallistujat olivat lähinnä Hannalan ryhmäkodin asukkaita. Toiminta oli tarkoitus suunnitella siten, että mahdollisimman moni voisi osallistua taidetoimintaan omien kykyjensä mukaan. Muistolaan suunniteltiin maalausta ja piirustusta, Hannalaan rakentamiseen ja kolmiulotteiseen työskentelyyn liittyvää toimintaa. Ryhmille ei lopulta keksitty lopullisia nimiä, vaan puhuimme niistä yleensä Muistola- ja Rakenteluryhminä.

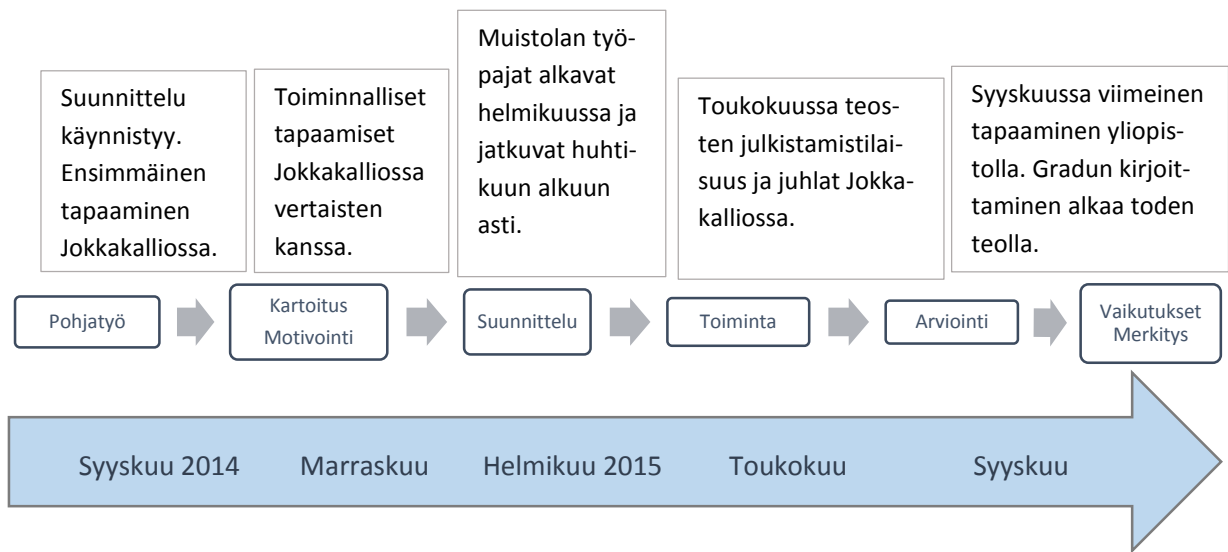
Yhdessä mukana- projektin kautta ei ollut mahdollisuutta saada rahoitusta materiaalien hankintaan. Syksyllä teimme kuvataidekasvatuksen opiskelijoiden kanssa apurahahakemuksen Suomen kulttuurirahastoon. Myöhemmin lähetettiin myös toinen apurahahakemus, mutta kummastakaan emme saaneet rahoitusta. Lopulta materiaalit kerättiin eri paikoista soveltaen. Tilanne oli siinä mielessä opettavainen, että rahoituksen saaminen sa-

mankaltaisiin projekteihin on yleensäkin haastavaa ja toiminta pitää suunnitella sen mukaisesti. Esimerkiksi Rakenteluryhmä etsi materiaaleja Facebookin kierrätysryhmästä ja saikin sieltä käyttökelpoista tavaraa.

Facebook oli muutenkin käytössä koko projektin ajan suunnittelusta alkaen. Sinne luotiin ryhmä, jonne kutsuttiin kaikki projektissa mukana olevat opiskelijat. Ryhmässä keskusteltiin projektiin liittyvistä aiheista ja jaettiin siihen liittyvää tietoa ja kuvia. Lisäksi kummallakin ryhmällä oli omat viestiketjunsä, jossa sovittiin tarkemmin työpajoihin liittyvistä asioista. Facebook toimi hyvin tiedonvälityksessä, kun haluttiin keskustella tai jakaa tietoa toisten kanssa. Opettajien ja opiskelijoiden kesken tieto välittyi perinteisesti sähköpostiviestien muodossa. Googlen OneDrive toimi kokousmuistiinpanojen kirjaamispaikkana. Myös Jokkakallion henkilökunnan kanssa tieto kulki sähköpostin välityksellä. Itse toimin ryhmämme tiedotusvastaavana ja olin yhteydessä Muistolan henkilökuntaan aina tarvittaessa.

Ennen työpajojen suunnittelun aloitusta kävimme vielä Muistola -ryhmän kanssa Muistolan henkilökuntapalaverissa esittäytymässä ja sopimassa tulevista työpajoista. Palaverissa sovittiin työpajojen aikatauluista ja puhuttiin muun muassa mitä taiteellista asukkaat ovat aiemmin tehneet. Palaverin jälkeen saimme myös tavata lyhyesti joitakin työpajoihin osallistuvia asukkaita ja näimme työpajatilan.

Suunnittelua tapahtui samanaikaisesti koko työpajojen ohjaamisen ajan. Muistolan ryhmä piti suunnittelukokouksia lähes jokaisen työpajan välissä. Ensimmäisten työpajojen tarkoituksena oli ennen kaikkea osallistujien kykyjen ja voimavarojen kartoitus. Niistä saatujen kokemusten pohjalta ryhdyimme suunnittelemaan taidetoimintaa ryhmälle, jota joutsimme jonkin verran.

Kuvio 2. Kotona- projektin aikajana pääpiirteissään. Mallinnuksessa käytetty Taika-Lappi – hankkeen mallinnusta projektin vaiheista.

4.2 Työpajat

Muistolan työpajat toteutettiin kevään 2015 aikana. Yhteensä kertoja oli seitsemän. Ensimmäinen työpaja järjestettiin helmikuun alussa ja viimeinen huhtikuun alussa. Kokoon-tuminen kesti kerrallaan noin tunnin. Jokkakallion henkilökunta järjesti osallistujat työ-pajaan ja auttoivat heidät aina paikalle. Osallistujia oli yhteensä kahdeksan, mutta vaih-telua osallistujamäärissä oli joka kerralla. Ryhmä oli suljettu, eli vain tietyt asukkaat tu-livat työpajoihin. Pajat järjestettiin pääsääntöisesti kerran viikossa.

Ensimmäisellä kerralla kaikki tekivät itselleen pöydälle asetettavat nimikyltit. Olimme ennen pajaa keränneet lehdestä kuvia ja tehtävänä oli valita kuvista yksi tai useampi mie-luisa ja liimata se kylttiin sekä kirjoittaa oma nimi. Osallistujat saivat myös valita minkä väriselle paperille kuva liimataan. Tämän tehtävän avulla tutustuimme osallistujiin ja saimme tietoa heidän motorisista kyvyistään. Tehtävä oli myös herättelyä kotiteemaan ja ryhmäytymistä osallistujien kesken.

Toisella kerralla kuuntelimme aluksi tietokoneelta erilaisia ääniä, kuten saunomista, las-ten naurua ja luonnon ääniä. Arvuuttelimme mitä ääniä ne ovat ja keskustelimme niiden

herättämistä muistoista. Tämän jälkeen pöydälle asetettiin isoja akvarellipapereita ja tehtävänä oli maalata vapaasti mitä ajatuksia äänet olivat herättäneet, kukin omaan kultaansa. Tunnelma oli rento ja osallistujat maalasivat akvarelliväreillä värikkäitä maalauksia.

Kuva 1. Maalausta toisella työpajakerralla. Kuva: Katariina Laamanen

Kolmannella kerralla esittelimme itse tehdyn pienen ryijyn ja ohjeistimme oman ”ryijyn” tekemiseen. Jokaiselle oli ennen pajaa asetettu kontaktimuovi pöytään kiinni liimapuoli ylöspäin. Pöydällä oli erivärisiä huovutusvillatuppoja. Kontaktimuovin suojapaperin pois ottamisen jälkeen kaikki saivat asetella villaa haluamallaan tavalla muovin päälle, johon se tarttui kiinni. Tämä tehtävä oli helppo lähes kaikille ja pari osallistujaa ehti tehdä toisenkin työn. Lopuksi jokainen valitsi työlleen taustapaperin värin, mikä toi jälleen uutta ilmettä teokseen.

Seuraavalle kerralle jokainen toi itselleen tärkeän esineen omasta huoneestaan. Keskustelimme aluksi jokaisen esineestä ja miksi oli valinnut juuri kyseisen esineen. Tämän jälkeen esineet kuvattiin. Sivupöydälle olimme järjestäneet ”kuvausstudion” eli pöydän ja

jalustalla olevan kameran. Kukin vuorollaan istui kameran ääreen ja otti kuvan omasta esineestään. Näistä kuvista jatkoimme seuraavalla kerralla.

Viidennelle kerralle olimme valmistelleet materiaalit. Jokaiselle oli tehty 30x30 cm koinen puulevy ja tulostettu viime kerralla otetut kuvat muokattuina (peilikuvana ja mustavalkoisena) mustesuihkutulostimella. Lisäksi tulostimme erilaisia sanoja paperille, joiden ajattelimme kuvastavan kyseisiä kuvia. Sanat tulostettiin sekä oikeinpäin että peilikuvana niin, että jokaiselle oli oma sanalista. Työpajassa tehtävänä oli sommitella kuvan paikka puulevylle ja valita sanalistasta sanoja, jotka kertovat jotain kuvasta. Sanat leikattiin paperista ja sommiteltiin myös levyille. Tämän jälkeen vaihdoimme ohjaajien kanssa sanat peilikuviksi, jotta sanat näkyisivät puulla oikein päin. Lopuksi jokainen liimasi kuvat ja sanat puulle tavallisella puuliimalla kuvapuoli alaspäin. Liima sai kuivua seuraavaan kertaan.

Kuudes työpaja käytettiin paperin irrottamiseen, jolloin vain muste jäi kiinni puuhun. Jokainen sai oman puulevynsä työstettäväksi. Kostutetun pesusienen kanssa paperi lähti pikku hiljaa pois. Oli hienoa, kun kuva omasta esineestä ilmestyi paperin alta. Työvaihe kesti kauan, joten viimeistelimme ohjaajien kanssa työt pajan loputtua. Hinkkauksen ja kuivumisen jälkeen lakkasimme vielä kuvat, jolloin musta väri syveni ja teokset tulivat viimeistellyn näköisiksi.

Kuva 2. Paperin irrottamista kuudennella työpajakerralla. Kuva: Katariina Laamanen

Viimeisellä kerralla kävimme läpi aiempia työpajoja ja mitä olemme tehneet. Katsoimme kuvia aiemmilta työpajakerroilta valkokankaalta ja katselimme tuotoksia. Tämän jälkeen keskustelimme työpajan herättämistä ajatuksista. Suunnittelimme myös teoksen ripustusta ja sitä, miten eri osat tulisivat seinälle. Lopuksi menimme katsomaan paikkaa, johon teos tulisi. Olimme aiemmin saaneet Jokkakalliosta toiveen teoksen sijoituspaikasta, ja paikka tuntuikin kaikista hyvältä.

Lauloimme melkein jokaisen työpajan alussa ja lopussa yhteislauluna jonkin vanhan ajan laulun. Tämä tuntui hyvältä rutiineja tuovalta tavalta ja mielekkäältä osallistujille.

4.3 Työpajojen jälkeen

Muistolan ryhmän teokset sijoitettiin Muistolaan lyhyen käytävän seinille molemmin puolin. Lopulliseen yhteisteokseen valikoituivat toisella kerralla maalatut akvarellimaalaukset sekä puiset valokuvateokset. Maalaukset leikkasimme sopivan kokoisiksi erilliseksi teoksiksi, jotka kehystimme toisen kuvataidekasvatuksen opiskelijan kanssa valkoisella pahvilla. Ripustusta varten Jokkakallio järjesti seiniin kiinnityslistat ja ripustussiiimat, joiden avulla teokset oli helppo asettaa esille.

Toukokuun lopussa 24.5 järjestettiin Jokkakalliossa molempien ryhmien yhteinen julkistamistilaisuus, jossa valmiit teokset julkistettiin ja juhlistettiin aikaansaatuja taideteoksia. Tilaisuus alkoi Muistolasta, jossa pidettiin puheita ja kohotettiin malja kaikille projektissa mukana olleille. Tilaisuudessa oli paikalla osa työpajaan osallistuneista asukkaista, Jokkakallion henkilökuntaa, yliopiston väki sekä Settlementin varapuheenjohtaja. Yksi työpajoihin osallistunut lausui runon. Siirryimme ihastelemaan teoksia ja opiskelijat saivat puheenvuoron. Eräs työpajoihin osallistunut halusi kertoa omasta teoksestaan. Seuraavaksi siirryimme Hannalan puolelle. Uusien puheiden jälkeen rakenteluryhmään osallistuneet kertoivat omista teoksistaan ja muutkin paikallaolijat yhtyivät muisteluun. Lopuksi lauloimme yhteislauluna Suvivirren ja kahvitelimme. Tilaisuus oli kokonaisuudessaan mukava päätös keväälle ja ansaittu huomionosoitus taidetyöpajoihin osallistuneille.

Projektista kirjoitettiin sen päätyttyä julkaisu Lapin yliopiston tiede- ja taidelehti Kiteeseen. Sen kirjoittivat Kotona -projektin ohjaajat Mirja Hiltunen, Eeva Rossi ja Marjo Outila. Syksyllä 2015 pidettiin vielä kummankin ryhmän opiskelijoiden ja ohjaajien kanssa kokous, jossa reflektointiin mennyttä projektia.

5. TUTKIMUKSEN MENETELMÄLLISET VALINNAT

5.1 Toimintatutkimus

Tutkimukseni perustuu laadulliseen tutkimusperinteeseen ja tutkimusmenetelmänä olen käyttänyt toimintatutkimusta. Se on tutkimustapa, jossa tutkija on aktiivisena toimijana prosessissa, jota tutkitaan. Tavoitteena on asioiden muuttaminen ja kehittäminen paremmaksi intervention avulla. Toimintatutkimuksen keskeisenä piirteenä nähdään reflektii-visuus. Silloin tutkija kääntyy tarkastelemaan itseään ja pyrkii ymmärtämään, miksi ajattelee ja toimii tietyllä tavalla. Tutkimuksen tulos ei ole lopullinen, parempi toimintatapa, vaan uudella tavalla ymmärretty prosessi. (Aaltola & Syrjälä 1999, 18; Heikkinen & Jyrkämä 1999, 36.)

Yhteisöllisyys liittyy keskeisesti toimintatutkimuksen luonteeseen. Tutkija osallistuu tutkittavan yhteisön toimintaan ja tutkimus voidaan nähdä tutkivan yhteisön yhteisenä oppimistapahtumana. Tutkijan ja tutkimuksessa osallisena olevan yhteisön toiminnalliset roolit voivat kietoutua kiinteästi toisiinsa. (Kiviniemi 1999, 64–65.) Myös tässä tutkimuksessa yhteisöllisyys näyttäytyy vahvasti sekä toiminnan että tutkimuksen näkökulmista. Jyrki Jyrkämä kirjoittaa, kuinka toiminta liittyy toimintatutkimukseen kahdella tavalla. Ensimmäinen näkökulma katsoo toimintaa tutkimuksen kohteena. Ihmiset nähdään aktiivisina, enemmän tai vähemmän tavoitteellisina toimijoina, joilla on tietoa toiminnan seurauksista ja jotka kykenevät perustelemaan toimintaansa ja antamaan sille merkityksiä. Toimintaa voi tarkastella myös sosiaalisuuden näkökulmasta, jossa toimijoilla on yhteisiä tavoitteita ja päämääriä. (Jyrkämä 1999, 138–139.)

Toimintatutkimukselle tyypilliseen tapaan toiminta ja tutkimus limittyvät toisiinsa. Jatkuva toiminnan suunnittelun, käytännön toteutuksen, seurannan ja arvioinnin ja uudelleensuunnittelun kehä jalostaa projektin etenemistä. Puhutaan useista peräkkäisistä sykleistä, jotka muodostavat toimintatutkimuksen spiraalin. (Heikkinen ym. 2007, 80.) Tässä tutkimuksessa syklit muodostuivat suunnittelupalavereiden, toiminnallisten tapaamisten ja niiden arvioinnin kautta uusiin sykleihin, joissa suunniteltiin työpajoja ja toteutettiin

ne. Myös jokaisen työpajakerran voi nähdä omana syklinään, sillä niiden välillä tapahtui arviointia ja suunnittelua. Toisaalta projektin voi nähdä myös yhtenä syklinä, jolloin uusi projekti aloittaisi spiraalin toisen kierroksen.

Toimintatutkimuksessa tutkimusongelmat kehittyvät yleensä vähitellen (Heikkinen ym. 2007, 86). Tutkimuskysymykset ja näkökulma muodostuivat omassa tutkimuksessani vasta työpajojen jälkeen. Toiminnan aikana roolini oli ennen kaikkea aktiivinen toimija, enkä miettinyt vielä kovinkaan paljoa rooliani tutkijana. Vasta kevään lopulla toiminnan loputtua ja tutkimuksen näkökulman muodostuessa tutkijan rooli vahvistui.

Omassa tutkimuksessani taiteellisilla menetelmillä on suuri merkitys, jolloin voidaan puhua taideperustaisesta toimintatutkimuksesta. Kuvataidekasvatuksen tutkimuksen kentällä on kehitetty taideperustaista toimintatutkimusta, joka yhdistää taiteen ja tieteen. Sen kohteena ei ole kuitenkaan tutkijan oma taide, vaan yhteisölliset, sosiaaliset ja osallisuuden pyrkivät ulottuvuudet. Päämääränä ovat siis pedagoginen jäsentäminen ja oppimisen prosessit, joita kehitetään toimintatutkimuksen avulla. Vuorovaikutuksen ja vuoropuhelun kehittämisen avulla erilaisista kuvataiteen muodoista voidaan synnyttää nykytaidetta. (Jokela, Hiltunen & Härkönen 2015, 441.)

5.2 Aineistot

Metodisella triangulaatiolla tarkoitetaan useiden metodien käyttöä. Eri metodein kerätään tietoa samasta ilmiöstä esimerkiksi haastattelulla, havainnoinnilla ja kyselyllä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 145.) Käytin aineistoina Facebook -viestiketjua, jossa kävimme keskustelua Muistola -ryhmän välillä joulukuusta 2014 toukokuuhun 2015 asti. Lähetin syksyllä 2015 jokaiselle ryhmäläiselle (3) myös kyselylomakkeen, jossa oli 12 avointa kysymystä (LIITE 1). Lisäksi aineiston tukena ovat videotallenteet jokaisesta työpajakerrasta ja oman tutkimuspäiväkirjan merkinnät projektin ajalta.

Valitsin aineistonkeruumenetelmäksi kyselylomakkeen, sillä näin siinä useita etuja verrattuna haastatteluun. Jokainen sai vastata kysymyksiin oman aikataulunsa mukaan, eikä molemmille sopivaa aikaa haastatteluille tarvinnut järjestää. Lisäksi työpajoista oli jo kulunut useampi kuukausi, jolloin kevään tapahtumat eivät ehkä olleet enää niin kirkkaasti

mielessä. Kirjallinen muoto antoi vastaajille aikaa pohtia ja korjata vastauksiaan, jolla uskon olevan merkitystä vastausten laadun osalta. Lisäksi sain tällä tavoin valmiiksi litteroidut vastaukset, joita oli helppo alkaa käydä läpi. Avoimien kysymysten heikkoutena voidaan nähdä liian kirjavan aineiston tuottaminen, joka on luotettavuudeltaan kyseenalaista ja jota on vaikea käsitellä (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 196). Omassa tutkimuksessani vastaajien määrä oli kuitenkin niin pieni, että vastausten käsitteleminen oli sujuvaa.

Työpajojen aikana olin aktiivisesti mukana ohjauksessa ja toiminnassa. Tein tilanteessa myös osallistuvaa havainnointia, jolle on tyypillistä se, että tutkija osallistuu tutkittavien ehdoilla heidän toimintaansa ja on vapaasti tilanteessa muotoutuvaa. Videotallenteiden katselun tarkoituksena oli havainnoida tapahtumia tarkemmin ja systemaattisesti ulkopuolisen silmin. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 209–211.) Kiinnitin huomiota videoissa erityisesti sosiaalityön ja kuvataidekasvatuksen opiskelijoiden keskinäiseen kommunikaatioon sekä ohjauksen määrään ja osallistumiseen työpajojen aikana.

5.3 Tutkimuksen eettisyydestä

Tuomen ja Sarajärven (2009, 132) mukaan tutkimuksen uskottavuus ja tutkijan eettiset ratkaisut kulkevat käsi kädessä. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu muun muassa rehellisyys, yleinen huolellisuus ja tarkkuus tutkimustyössä ja tulosten tallentamisessa, esittämisessä ja arvioinnissa. Tutkijan tulee toteuttaa eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä.

Eettisyys on noussut tärkeäksi osaksi tutkimuksen arviointia. Tutkijan tulee pohtia, miten tutkimus vaikuttaa tutkittaviin, tutkijoihin, tiedeyhteisöön, yhteiskuntaan ja ihmiskuntaan. Tutkijan on mietittävä, voiko tutkittavat tunnistaa tekstistä tai aiheutuuko heille tutkimuksesta haittaa. (Heikkinen & Syrjälä 2007, 158.)

Ennen ensimmäistä tapaamista Jokkakallioon laadittiin tutkimuslupa (LIITE 2), jonka jokainen projektiin osallisena ollut allekirjoitti. Luvan allekirjoittivat Jokkakallion projektissa mukana ollut henkilökunta, Jokkakallion tapaamisessa olleet vapaaehtoiset, työpa-

joihin osallistuneet sekä yliopistosta mukana olleet opiskelijat ja ohjaajat. Muistola -ryhmään osallistuneiden asukkaiden tutkimusluvut kerättiin osallistujien omaisilta. Allekirjoittamalla lupalomakkeen osalliset suostuivat osallistuvansa tieteelliseen tutkimukseen ja antoivat luvan itsensä kuvaamiseen ja äänittämiseen sekä projektiin liittyvien tuotosten dokumentointiin. Tutkimuskäytännön eettisten periaatteiden mukaisesti tulokset julkaistaan tutkimusraporteissa siten, ettei yksittäistä tutkittavaa voi tunnistaa.

Tutkimusluvan lisäksi kysyin syksyllä 2015 epävirallisesti Facebookissa kaikilta Muistola -ryhmän opiskelijoilta lupaa käyttää viestiketjua osana tutkimusaineistoa. Anonymiteetin säilyttämiseksi en kerro tutkielmassa Muistola -ryhmän opiskelijoiden nimiä, käytä heidän ottamiaan kuvia tai näytä kenenkään kasvoja tunnistettavasti.

6. YHTEISTYÖN RAKENTUMINEN KOTONA -PROJEKTISSA

Hirsjärvi ym. kirjoittavat, kuinka aineistoa voidaan analysoida monella tavalla. Analyysitavat voidaan karkeasti jakaa kahteen lähestymistapaan; selittämiseen pyrkivässä tavassa käytetään usein tilastollista analyysiä ja päätelmien tekoa, ymmärtämiseen pyrkivässä laadullista analyysiä ja päätelmien tekoa. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 219.) Omaa analyysiäni voi kuvailla sekä selittäväksi että ymmärrykseen pyrkiväksi. Analyysimenetelmänä olen käyttänyt teemoittelua.

Kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön yhteistyö Kotona -projektissa alkoi yhteisten tapaamisten ja kokousten kautta. Erityisesti alkuvaiheessa projektin ohjaajien rooli oli suuri, kun pohdittiin ja päätettiin projektin kannalta suurista linjoista. Kun suunnittelu oli riittävän pitkällä, alkoi itse työpajojen suunnittelu opiskelijoiden kesken kummassakin ryhmässä. Saimme kuitenkin ohjausta koko projektin ajan ohjaajilta sekä ohjauspalavereissa että aina tarvittaessa. Varsinkin käytännön järjestelyihin ja materiaalien saamiseen saimme paljon apua Mirja Hiltuselta.

Tutkimukseni sijoittuu ajallisesti Muistola -ryhmän muodostamisen jälkeiseen aikaan. Muistola -ryhmän opiskelijat alkoivat suunnitella Facebookin ryhmäkeskustelun avulla työpajatoimintaa joulukuussa 2014. Viestittely päättyi toukokuun lopussa 2015. Olen tämän keskustelun pohjalta, kyselylomakkeiden vastausten perusteella sekä tarkastelemalla työpajoista videoituja tallenteita teemoitellut aineiston viiteen eri teemaan. Ne ovat:

- 1. Yleisiä haasteita ja helpottavia tekijöitä*
- 2. Suunnittelun lähtökohdat*
- 3. Toiminnan suunnittelu ja toteutus*
- 4. Sosiaalityön rooli*
- 5. Kuvataidekasvatuksen rooli*

Käyn seuraavissa alaluvuissa läpi jokaisen teeman ja niiden keskeiset sisällöt.

6.1 Yleisiä haasteita ja helpottavia tekijöitä

Kun pitkäaikaista projektia on suunnittelemassa useita ihmisiä, on varmasti aina joitakin tekijöitä, jotka vaikeuttavat tai hidastavat prosessin rakentumista. Näin oli myös oman projektimme kohdalla. Jokaisella ryhmän opiskelijalla oli muita opintoja samanaikaisesti ja kaikkien opiskelijoiden aikataulut oli välillä haastavaa sovittaa yhteen. Lisäksi perhe ja työt aiheuttivat välillä sen, että jokaiseen tapaamiseen tai työpajaan eivät kaikki päässeet paikalle. Facebookin välityksellä tieto estymisistä kulki kaikille ryhmän jäsenille kuitenkin helposti:

En tule sinne huomiseen kokoukseen, pakko priorisoida opintoja, että saa entisiä altapois, että vois tähänkin yhtään keskittyä.

Kyselyn vastauksessa eräs opiskelija oli kokenut turhautumista juuri muiden opintojen vuoksi, mutta oli pystynyt ratkaisemaan ongelman:

Turhautumista koin, kun oli kiirettä muiden opintojen kanssa ja toimintaa täytyi silti viedä ahkerasti eteenpäin. Tilanteen ratkaisin sillä, että oikeastaan muut opinnot jäivät osin heikommalle huomiolle ja tein töitä opiskelujen eteen monena iltana ja viikonloppuna.

Oman haasteensa toi eri paikoissa tapaaminen, sillä kuvataidekasvatuksen koulutusohjelma oli väliaikaisissa tiloissa eri paikassa kuin pääyliopisto. Myös materiaalien saaminen tuntui välillä haastavalta. Kaiken kaikkiaan haasteet eivät olleet erityisen suuria, vaan helposti ratkaistavissa olevia. Tapasimme suunnilleen tasapuolisesti sekä pääyliopistolla että kuvataidekasvatuksen laitoksella. Materiaaleja saimme Jokkakallion omasta varastosta sekä kuvataidekasvatuksen materiaalivarastosta. Joitakin materiaaleja toimimme myös kotoa. Tapaamiset sujuivat myös vajaalla porukalla, jolloin poissaoleva sai tietää sovitut asiat myöhemmin. Yleiset haasteet liittyvät projektin etenemiseen yleisesti, eivätkä ne liity suoraan kahden eri alan yhteistyön tuomiin haasteisiin.

Kysyin kyselylomakkeessa kuitenkin myös sitä, koettiinko itse yhteistyössä haasteita. Kyselyssä kaksi vastaajista ei kokenut yhteistyössä haasteita, mutta sosiaalityön rooli projektissa koettiin haasteelliseksi. Yksi vastaaja näki yhteistyön haasteena erilaisen käytetyn kielen, jolla hän viitanee alojen ammattisanastoon.

Projektin etenemistä helpottava tekijä oli yhteydenpidon vaivattomuus. Facebook toimi kaikenlaisen tiedon välittäjänä ja oli suuressa roolissa suunnittelussa. Viestintä tapahtui verkossa spontaanisti, eivätkä kaikki osallistuneet keskusteluun samanaikaisesti. Jokainen pystyi kuitenkin myöhemmin lukemaan viestit ja kommentoimaan käytyä keskustelua. Näin syntyi aito dialoginen yhteys kaikkien opiskelijoiden välille. Kukaan ryhmän jäsenistä ei myöskään luistanut oman osansa tekemisestä, vaan toimimme ryhmänä luontevasti. Tulimme myös kaikki toimeen keskenämme ja luonteemme sopivat hyvin pitkäaikaisen yhteistyön rakentamiseen.

Toimivan työpajakokonaisuuden toteuttamisen edellytyksenä oli tietenkin myös hyvä yhteys Jokkakallioon. Vaikka henkilökuntaa ei osallistunut työpajoihin kuin ensimmäisellä kerralla, saimme tarvittavan tiedon ja avun aina tarvittaessa.

6.2 Suunnittelun lähtökohdat

Taidetoiminnan suunnittelun ja toteutuksen taustalla vaikutti useita taustalla olevia tekijöitä, jotka muokkasivat työpajojen lopullista sisältöä. Saimme Jokkakallion henkilökunnalta ennen työpajojen suunnittelua toiveita ja ehdotuksia, joita voisimme ottaa suunnittelun lähtökohdaksi. Toiveet eivät olleet ehdottomia, vaan saimme itse päättää, minkälaista taidetoimintaa haluaisimme asukkaille tuoda. Toteutimme kuitenkin toiveen siitä, että teos/teokset sijoitetaan Muistolan eräälle käytävälle. Taide toisi näin kotoisuutta ja piristystä muuten tyhjille ja laitosmaisille seinille. Toive käyttää asukkaiden aiemmin virkattuja neliöitä osana teosta sen sijaan ei toteutunut. Ensimmäisen työpajan jälkeen otimme tavaksi laulaa yhteislaulun työpajojen alussa ja lopussa osallistujien toiveen mukaisesti. Osallistujat eivät laulun lisäksi osanneet antaa toiveita toiminnan suhteen, joten suunnittelimme työpajojen taiteellisen sisällön itsenäisesti.

Myös osallistujien toimintakyky vaikutti työpajojen suunnitteluun ja toteutukseen. Esi-merkiksi ulkona käyminen ei olisi onnistunut ryhmän kanssa. Ryhmä oli kyvyiltään heterogeeninen ja jotkut tarvitsivat enemmän apua tekemiseen kuin toiset. Suunnittelun lähtökohtana olikin, että kaikki pystyisivät osallistumaan toimintaan omalla tavallaan ja omien kykyjen mukaisesti, voimavaralähtöisesti. Toiminnasta haluttiin myös mahdollisimman helposti lähestyttävää, ns. matalan kynnyksen osallistumista. Valitsemamme teema ohjasi suunnittelun kulkua. Se herätti Facebookin keskustelussa pohdintoja siitä, kuinka teema voi mahdollisesti tuoda osallistujille mieleen myös huonoja muistoja kodista.

Opiskelijoiden lähtökohdat ja tavoitteet projektille olivat moninaiset. Yksi opiskelija mainitsi kyselyssä syyn projektiin mukaan tuloon sen, että pääsi soveltamaan teoretietoa käytäntöön. Toisen lähtökohtana oli sosiaaligerontologian sivuaine ja kiinnostus ikääntymiseen liittyviin kysymyksiin. Hän toivoi myös saavansa jotain omaan tutkielmaansa ja tuomaan positiivisia kokemuksia ikääntyneille taidetoiminnan avulla. Kolmannen opiskelijan tavoitteena oli saada kokemusta moniammatillisesta yhteistyöstä ja ikääntyneiden hyvinvoinnin lisäämisestä taiteen keinoin sekä saada projektin avulla tutkimusaineistoa. Omat tavoitteeni olivat samankaltaisia kuin muilla opiskelijoilla. Toivoin saavani kokemusta ikäihmisten kohtaamisesta ja heille suunnitellun taidetoiminnan toteuttamisesta. Lisäksi tavoitteeni oli kerätä tutkimusaineisto tutkielmaani.

6.3 Toiminnan suunnittelu ja toteutus

Työpajojen suunnittelutyö eteni ensimmäisten työpajojen aikana yksi kerrallaan niin, että niiden välissä suunnittelimme aina sisällön seuraavalle työpajakerralle. Neljännestä kerrasta alkaen suunnittelimme pidemmän kokonaisuuden, jonka parissa työskenneltiin loput työpajakerrat. Työpajojen suunnittelussa kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön opiskelijat toimivat yhdessä ja tasapuolisesti. Kaikki ehdottivat erilaisia työpajaideoita huolimatta omasta pääaineesta ja ideat muotoutuivat yhteistyössä keskustelujen ja tapaamisten kautta. Facebookin kautta oli helppoa laittaa linkkejä sivustoille, joista voisi olla apua suunnittelussa. Myös kyselyn perusteella kaikki vaikuttivat olevan yhtä mieltä siitä, että suunnitteluvaiheessa kaikki olivat mukana tasaväkisesti.

Etenkin ensimmäisen työpajan jälkeen keskustelimme Facebookissa siitä, mikä voisi olla hyvä jatko työpajoille. Ehdotuksia tuli lukuisia: kodista tulevien mielikuvien ja sanojen kokoaminen yhdeksi isoksi työksi, suuri kuvakollaasi leikatuista lehtikuvista, kanaverkon ja tilkkujen yhdistäminen kolmiulotteiseksi työksi, tilkkujen käyttäminen kahvikupin lämmittiminä, kartan tai valokuvien käyttäminen kotoisten paikkojen merkitsemiseen ja muisteluun, osallistujien omien valokuvien ja esineiden kautta muistelu ja taideteoksen rakentaminen.

Eräs opiskelija ehdotti keskustelussa seuraavanlaista työpajaideaa:

ihan heittämällä nyt heittelen, voisko sinne seinällä tehdä jotain, kunkin asukkaan "muistojen koti tauluja/ikkunoita"

ikkuna kotoiseen paikkaan tms.

elekää kysykö milä menetelmällä ja mitä [smilehyymiö]

Lopulta päädyimme kuitenkin toisella kerralla maalaamaan vesiväreillä ja kuuntelemaan kotoisia ääniä. Ennen neljättä työpajakertaa keskustelimme valokuvauksen ja kuvattavien esineiden yhdistämisen tavasta. Myös osallistujien itsensä kuvaaminen erilaisissa asuissa oli vaihtoehtona. Sosiaalityön opiskelijat eivät pitäneet ajatuksesta, että henkilökuntaa pitäisi pyytää avuksi osallistujien omien esineiden tuomiseen valokuvauskerralle. Suunnittelun tässä vaiheessa sosiaalityön opiskelija kiinnitti huomiota myös onnistumisen kokemuksen varmistamiseen ja mietti, onko valokuvaus liian vaikeaa muistisairaalle:

Miten me varmaistetaan että niille tulee varmasti onnistumisen kokemus.

Vaikkei muistaiskaan ihan mitä tuli tehtyä,niin se jokin tunne onnistumisesta tai epäonnistumisestahan voi jäädä. laitetaanko kamera jalustalle? jne

Jokkakallion henkilökunta oli lyhyellä varoitusajalla valmis avustamaan meitä ja ohjeistamaan osallistujia ottamaan mukaansa tärkeän esineen huoneestaan. Valokuvaus onnistui lopulta hyvin, sillä avustimme osallistujia yksi kerrallaan.

Suunnittelun alussa sovimme vastualueet, jotka olivat tiedotusvastaavan, dokumentointivastaavan sekä materiaali/musiikkivastaavan vastualueet. Tiedotusvastaavana olin yhteydessä Muistolan henkilökuntaan aina tarvittaessa ja lähetin tietoa eteenpäin muille ryhmän jäsenille. Dokumentointivastaava asetti ennen jokaista työpajaa videokameran huoneeseen ja piti huolen, että työpajat tulivat kuvatuksi. Materiaali/musiikkivastaava oli päävastuussa seuraavalla kerralla laulettavien laulujen sanojen tulostuksesta sekä tarvittavien materiaalien tuomisesta työpajaan. Yhdellä opiskelijalla ei ollut omaa vastuualuetta, mutta jokainen otti välillä valokuvia työpajojen aikana aina kun muisti. Vastuualueiden jako ei liittynyt ammatillisiin vahvuusalueisiin.

Työpajojen aikana kuvataidekasvatuksen opiskelijat ottivat keskimäärin enemmän vastuuta alkuohjeistuksen kanssa. Taiteellisen toiminnan aikana kaikki opiskelijat auttoivat osallistujia ja osallistuivat työpajan kulkuun suunnilleen tasapuolisesti. Jokainen ohjeisti työpajan alun vähintään kerran. Työpajojen aikana sosiaalityön ja kuvataidekasvatuksen opiskelijat toimivat yhteistyössä spontaanisti, eikä erilaisia ammatillisia rooleja pohdittu niiden aikana. Toiminta eteni omalla painollaan ja olimme joustavia tilanteiden vaatimalla tavalla. Alla olevassa tilannekuvassa pöydän ääressä ikääntyneiden kanssa ovat sosiaalityön opiskelijat ja taaempana kuvataidekasvatuksen opiskelijat auttavat yhtä osallistujaa valokuvauksessa.

Kuva 3: Valokuvauskerran toimintaa (pysäytys videomateriaalista).

Projektin koettiin onnistuneen kyselyn vastausten perusteella kokonaisuutena hyvin, vaikka aikataulu oli tiukka emmekä tienneet, miten osallistujat tulisivat vastaanottamaan suunnittelemaamme työpajat. Yksi opiskelijoista vastasi projektin onnistumisesta kyselyssä seuraavasti:

Kun tehty suunnittelu oli saatu toimintaan asti, niin oli mukava aina nähdä se, että toiminta otettiin hyvin vastaan. Vaikka välillä meillä oli epäilyksiä, että toimiikohan tämä asia ja tuleekohan tästä onnistumisen tunnetta, niin toiminnassa ne menivät hyvin. Siksi minun mielestäni onkin hyvä keskittyä muistisairautta sairastavan ikäihmisen kohdalla siihen, mitä on vielä jäljellä ja vahvuuksiin. Lopputeos taisi olla osallistujien omaisille ja monelle muullekin kaunis todiste siitä, että moneen sitä vielä pystytään.

Kysyin kyselylomakkeessa myös sitä, millä tavalla yhteistyö aineiden välillä näkyi projektin lopputuloksen kannalta. Kysymys koettiin vaikeaksi. Selkeää vastausta yhteistyön merkityksestä ei osattu sanoa. Sosiaalityön opiskelijat vastasivat kysymykseen seuraavasti:

Lopputulos olisi todennäköisesti ollut aivan sama, vaikka projektissa olisi ollut pelkästään kuvataidekasvatuksen opiskelijoita. --

En osaa sanoa..en osaa eritellä yhteistyötä. -- Kyllähän lopputuloksessa näkyy kuvataidekasvatuksen keinot, joilla yhdessä toiminnassa tutkailtiin osallistujien kanssa nykyhetkeä ja kunkin omaa henkilöhistoriaa, joista sitten saatiin näkyvää taidetta esille, joka henkii sosiaalityönkin arvoja.

Kuvataidekasvatuksen opiskelija arvioi projektin yhteistyön merkitystä lopputuloksen kannalta seuraavasti:

Ehkä se näkyi siinä miten taitavasti kohtasimme keskenämme. Virikeohjaaja Pertti Kivimäki sanoi meille toiminnan lopussa, että kohtasimme osallistujat oikealla tavalla. Välttämättä he eivät olisi lähteneet toimintaan mukaan ollenkaan, mutta nyt ei ollut ongelmia.

Kysymyksenasettelu oli lähtökohtaisesti ongelmallinen, sillä kukaan ei voi tietää miten toisenlainen kokoonpano olisi muuttanut projektin lopputulosta. Sosiaalityön opiskelijat painottivat vastauksissaan kuvataidekasvatuksen merkitystä. Kuvataidekasvatuksen opiskelija näki yhteistyön merkityksen onnistuneena ikääntyneiden ja toistemme keskinäisenä kohtaamisena.

6.4 Sosiaalityön rooli

Jo projektin alussa sosiaalityön opiskelijoille oli epäselvää, mikä on heidän roolinsa projektissa. Toimintaa alettiin selvästi suunnitella taidelähtöisesti, jolloin kuvataidekasvatuksen rooli väistämättä korostui. Kyselyn vastausten perusteella kaikille opiskelijoille oli ollut haastavaa sosiaalityön roolin löytäminen. Toinen sosiaalityön opiskelija vastasi kysymykseen yhteistyön sujumisesta seuraavasti:

Sosiaalityön roolia joutui kyllä miettimään tällaisessa toiminnassa, ja mikä sen rooli oikeastaan oli. Ehkä näin jälkeinpäin ajateltuna sosiaalityön panosta osaisi hahmotella paremmin ja tätä projekti täytyy pitää oppimiskokemuksena sosiaalityön roolin esiintuomisesta.

Toinen sosiaalityön opiskelija koki turhautumista, eikä nähnyt projektin olevan edes omaan alaansa liittyvä:

Eniten turhautti sosiaalityön roolin epämääräisyys projektissa. Projekti ei ollut mitenkään sosiaalityön kentällä.

Suunnittelun alkuvaiheessa sosiaalityön opiskelijat kävivät keskustelua omasta roolistaan projektissa myös Facebookin ryhmäkeskustelussa. Heille oli selvää oman alansa rooli yleisesti, mutta projektin kannalta sen merkitys nähtiin vähäiseksi.

Sosiaalityön rooli on yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvoinnin lisääminen ja sosiaalisten ongelmien ehkäiseminen ja vähentäminen. Keinoina on ihmisten ja yhteisöjen osallisuuden lisääminen ja ongelmien ratkaiseminen. Tässä tapauksessa se tarkoittaa käytännössä sitä, että me yritetään saada mukaan myös heikoimmassa tilanteessa olevat ja pyritään työpajojen avulla lisäämään hyvinvointia ja osallisuutta. Toisaalta meidän tehtävä on sellainen että siihen pystyy ihan hyvin ilman sosiaalityötäkin, eikä sosiaalityö yleensä ole mukana tällaisessa käytännön toiminnassa.

Ei iäkkäiden viriketoimintaan tarvita korkeasti koulutettuja ihmisiä. Se on sellainen mitä yleensä vetää ihmiset ilman koulutusta tai lähihoitajat tms. Miksi me ollaan tässä? Mitä erityistä annettavaa meillä on?

Edellisistä kommentteista käy ilmi, kuinka selkeiden vastualueiden puuttuminen vaikutti oman roolin löytämiseen. Sosiaalityön opiskelijat ylittivät projektissa omat ammatin keskeiset alueet ja osallistuivat tasapuolisesti taidetoiminnan suunnitteluun. Pyrkimys osallisuuden ja hyvinvoinnin lisäämiseen liittyvät sekä sosiaalityön että taidekasvatuksen tavoitteisiin. Näiden yhteneväisten päämäärien seurauksena sosiaalityön opiskelija koki, että projekti olisi onnistunut myös ilman sosiaalityön panosta.

Kysymys siitä, mitä opiskelijat olivat oppineet projektissa jakoivat sosiaalityön opiskelijoiden mielipiteet. Toinen ei ollut oppinut mielestään mitään, mutta toinen oli löytänyt oppimismahdollisuuksia:

Näin jälkikäteen ajateltuna opin sosiaalityön roolista. Sain vahvistusta ajatuksilleni muistisairautta sairastavien kanssa työskentelystä, ikääntymisen yksilöllisyydestä sekä siitä, miten siihen yksilöllisyyteen voidaan vastata palvelutaloissa.

Vastauksessa opiskelija on pohtinut yksilön näkökulmaa ja jokaisen ikääntyneen kohtamista yksilönä. Tämä on tärkeä näkökulma, sillä projektin alusta alkaen painotettiin yhteisöllisyyttä ja yhdessä tekemistä. Kummassakaan vastauksessa ei viitattu oppimiseen taiteellisen työskentelyn avulla tai muutenkaan sosiaalityön ulkopuolella tapahtuneisiin oppimiskokemuksiin. Vastauksista voi päätellä sen, että sosiaalityön työnkuva nähdään opiskelijoiden silmissä ennen kaikkea hallinnollisena orientaationa, johon ei kuulu taiteelliseen toimintaan osallistumista tai sellaisen suunnittelua.

Myös vastaukset kysymykseen miten oli hyödyntänyt oman alan osaamista projektin eri vaiheissa, erosivat sosiaalityön opiskelijoilla suuresti toisistaan. Toinen ei nähnyt hyödyntäneensä osaamistaan oikeastaan mitenkään, paitsi aiemman työkokemuksen kautta. Toisessa vastauksessa näkyy optimistisempi sävy. Opiskelija toivoi tuoneensa esiin sosiaaligerontologisia näkökulmia suunnittelussa ja toteutuksessa sekä eettistä, ikääntyneitä ja muistisairaita osallistavaa näkökulmaa toiminnan suunnitteluun.

Itse näin sosiaalityön roolin vahvuuden etenkin vanhussosiaalityön ja hoitolaitosympäristön tuntemuksen näkökulmasta. Esimerkiksi muistisairaiden kohtaamisesta toisella sosiaalityön opiskelijalla oli jo kertynyt käytännön kokemusta. Sosiaalityön opiskelijoilla olisi ollut varmasti enemmänkin annettavaa juuri tämän tietämyksen kautta, esimerkiksi jo aiemmin mainitun, TAIKA- hankkeessa käytetyn käänteismentoroinnin mallia hyödyntäen.

Projektissa sosiaalityön kanssa toteutettu yhteistyö avautui itselleni eri tavalla kuin olin aluksi odottanut. Oletuksenani oli, että sosiaalityön opiskelijat olisivat olleet enemmän perehtyneitä luoviin työskentelymenetelmiin ja käytännön taidetyöskentelyyn. En tiennyt vielä eroa sosiaalityöntekijän ja muiden sosiaalialan työntekijöiden, kuten sosionomin työn välillä. Projektin edetessä oletukseni muuttuivat ja selvisi, että sosiaalityön opiskelijoiden kuva omasta roolistaan erosi suuresti omista ennakkokäsityksistäni.

6.5 Kuvataidekasvatuksen rooli

Taidelähtöisenä projektina kuvataidekasvatuksen rooli oli selvästi helpommin hahmotettavissa. Vaikka suunnitteluvaiheessa kaikki tekivät yhteistyötä, käytännön toimia työpajojen välissä tekivät enemmän kuvataidekasvatuksen opiskelijat. Tämä johtui varmaan osaltaan siitä, että olimme fyysisesti eri paikassa pääyliopistolta, ja meidän oli helpompi saada tarvittavat materiaalit, välineet ja ohjausapua. Tuntui myös luontevalta, että kuvataidekasvatuksen opiskelijoina otimme enemmän vastuuta taiteellisesta puolesta. Myös sosiaalityön opiskelijat tuntuivat olevan sitä mieltä, että kuvataidekasvatuksen opiskelijoiden tulisi ottaa enemmän vastuuta tästä puolesta:

-- teillä on varmaan paremmin hallussa nää taidetoimintaan liittyvät käytännön jutut. vaikka me --- kanssa ollaan tietysti mukana suunnittelemassa ja toteuttamassa, niin mun mielestä päävastuu just tästä taidepuolesta on teillä. (Facebook)

Kuvataidekasvatuksen opiskelija kuvailee oman alan osaamistaan projektissa seuraavasti:

Suunnitteluvaiheessa oli tärkeää osata kuunnella ja kehittää kerätyn tiedon pohjalta eteenpäin toimintaa. Toteutusvaiheessa olin mukana aktiivisesti ohjaamassa ja suunnittelemassa tuokioita eteenpäin. Oma osaamiseni oli siellä taiteen tekemisen ja ohjaamisen puolella.

Projektin edetessä kuvataidekasvatuksen rooli etukäteisvalmisteluja tekevänä osapuolena korostui. Teimme toisen kuvataidekasvatuksen opiskelijan kanssa muun muassa kokeilukappaleita kuvan siirrosta puulle, kirjoitimme ja tulostimme sanalistat ja hankimme vanerit yliopiston avustuksella. Valmistimme myös työpajojen loputtua kehykset maalauksille ja teimme ripustukseen tarvittavat naulaukset. Ripustukseen osallistui kaksi kuvataidekasvatuksen opiskelijaa ja yksi sosiaalityön opiskelija. Kuvataidekasvatuksen opiskelijat ottivat tilanteessa päävastuun.

Valmistelujen ja materiaalien hankkimisen lisäksi kuvataidekasvatuksen opiskelijat ottivat enemmän vastuuta myös työpajojen ohjaamisen muodossa. Taidekasvattajana tämä

tuntui tilanteessa luontevalta jaolta, mutta samalla sosiaalityön merkitys väheni. Kuvataidekasvatuksen opiskelija toteaa kyselyssä, kuinka samankaltaista yhteistyötä voisi kehittää jatkossa:

Jos kehittäisin omaa projektiamme, niin keskittyisin alussa määrittelemään kunkin osapuolen roolit projektissa. Ne voisi jopa kirjoittaa ylös ja tarkastella sitten yhteisesti projektin suunnittelijoiden kanssa.

Lisäksi opiskelija pyrki vastaisuudessa innostamaan enemmän henkilökuntaa mukaan taidetoimintaan.

Projektin painopiste oli vahvasti taidekasvatuksellinen. Kuvataidekasvatuksen opiskelija kuvailee projektissa oppimiaan asioita kyselyn vastauksessa käytännöllisestä näkökulmasta ja kertoo, kuinka on saanut positiivisia kokemuksia ikäihmisten kanssa toimimisesta:

Projektissa opin yleisesti ottaen sen millaista projektimainen toiminta on. Tai ainakin tämä oli. Toimintaa suunnitellaan, toteutetaan, kehitetään. Sain myös ohjaajana lisää itsevarmuutta ja ikäihmisiä ylipäättään oli mukava ohjata ja tehdä yhdessä heidän kanssaan. -- Olin myös ensimmäistä kertaa ripustamassa kokonaista näyttelyä. Siitäkin opin millaista se on.

Omat ajatukseni projektin annista ovat hyvin samankaltaisia. Projekti toteutettiin yhteistyössä monien tahojen kanssa ja kaikki osapuolet piti ottaa huomioon suunnittelussa ja toteutuksessa. Projektin kaikki vaiheet paikkaan tutustumisesta aina viimeiseen juhlistamistilaisuuteen asti tulivat tutuksi. Sain arvokasta kokemusta ikääntyneiden kohtaamisesta ja taidetyöpajojen ohjauksesta. Näin yhteistyön toisen aineen kanssa hyvänä ja antoisana oppimiskokemuksena. Tiedotusvastaavan tehtävä antoi kokemusta yhteyden muodostamisesta ulkopuolisen tahon välille.

7. TULOKSET

Etsin tutkimuksessani vastauksia kolmeen kysymykseen. Ensimmäkin halusin kartoittaa, miten kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön yhteistyö rakentui projektissa ja minkälaiset tekijät vaikuttivat yhteistyön rakentumiseen. Toiseksi halusin selvittää, millaisena opiskelijat näkivät oman roolinsa projektin aikana. Kolmantena asiana pyrin selvittämään, miten vastaavanlaista yhteistyötä voisi kehittää eteenpäin.

Yhteistyön rakentumiseen vaikuttivat monet eri taustatekijät, kuten asumispalvelukeskuksen toiveet, osallistujien toimintakyky ja taidetoiminnan suunnittelun perustaksi valittu teema. Syksyllä 2014 alkanut projekti sisälsi useita tutustumiskäyntejä, kokouksia ja tapaamisia, jotka kaikki loivat pohjaa itse työpajojen suunnitteluun ja toteutukseen. Ilman tarvittavaa tukea yliopistolta ja sujuvaa yhteistyötä Jokkakallion puolelta projekti olisi varmasti muotoutunut hyvin erilaiseksi kuin se nyt muotoutui.

Opiskelijoiden yksityiselämä vaikutti jonkin verran projektin suunnitteluun ja toteutukseen. Vaikka analyysissä kutsun haasteiksi näitä yksityiselämän ja projektin yhteensovittamisesta johtuvia tekijöitä, eivät ne muodostuneet esteiksi. Opiskelijana päällekkäisyydet menoissa ja kiireen tuntu ovat tulleet jo tutuiksi, ja ymmärrystä riitti jokaisella luovia näiden tekijöiden kanssa. Työelämää ajatellen oli jopa hyvä, että kaikki ei aina mennyt niin kuin oli sovittu tai suunniteltu, sillä joustavuutta on hyvä harjoitella erilaisissa tilanteissa.

Yhteistyö kahden eri pääaineen kanssa rakentui lopulta hyväksi kokonaisuudeksi. Suunnitteluvaiheessa kaikki opiskelijat osallistuvat tasapuolisesti ja toiminta kehittyi yhteisten tapaamisten ja Facebookin keskustelun avulla. Työpajojen aikana kuvataidekasvatuksen opiskelijat olivat suuremmassa vastuussa alkuohjeistuksista, mutta kaikki osallistuivat työpajojen aikana osallistujien auttamiseen. Materiaalien hankkimisessa ja etukäteisvalmistelussa kuvataidekasvatuksella oli myös suurempi rooli.

Yhteisöllisenä taideprojektina sosiaalityön rooli jäi Kotona -projektissa epäselväksi. Tämä ilmeni jo heti projektin alkuvaiheessa, eikä selvinnyt projektin aikana. Epäselvyys

aiheutti hämmennystä sosiaalityön opiskelijoissa. Vanhussosiaalityön käytännön työtehtävät sisältävät nykypäivänä enimmäkseen hallinnollisia tehtäviä ja keskittyvät yksilöiden hyvinvoinnin tukemiseen. Yhteisöihin suuntautunut työ ei ole perinteisesti näyttäytynyt vahvana vanhussosiaalityössä. (Kananoja ym. 2011, 238.) Vastuualueiden jakaminen eri tavalla olisi voinut tuoda sosiaalityön opiskelijoille heidän ammattikuvaansa paremmin esiin. Esimerkiksi tiedotusvastaavan tehtävän jakaminen sosiaalityön opiskelijalle olisi voinut olla sopiva sosiaalityön roolin kasvattamiseksi. Yhteisöllisen taideprojektin toteuttaminen oli haastavaa sovittaa sosiaalityön perinteisiin työmuotoihin.

Yhteistyön suurimmaksi kehittämiskohteeksi nousi sosiaalityön roolin selkeyttäminen ja selkeiden roolien jakaminen projektin alussa. Näin jokainen kokisi oman roolinsa merkitykselliseksi ja yhteistyö rakentuisi sujuvammin. Kuvataidekasvatuksen opiskelijan tuoman ehdotuksen mukaisesti, roolit voisi kirjoittaa ylös ja tarkastella niitä yhteisesti projektin suunnittelijoiden kanssa.

Strandman-Suontaustan (2013) sillanrakennusmetaforan mukaisesti eri alojen yhteistyön rakentaminen tulee aloittaa kummastakin suunnasta. Tarvitaan tietoa ja ymmärrystä vastapuolen työn luonteesta, toimintatavoista ja -ympäristöistä. Tämä ei aivan toteutunut omassa projektissamme. Vastaisuudessa tietämys toisen alan työn luonteesta olisi hyvä käydä yhdessä läpi syvällisemmin, jotta roolienkin miettiminen olisi helpompaa. Kyseilyssä yksi opiskelija vastasi yhteistyön sujumisen haasteeksi erilaiset käytetyt kielet. Vastaus viittaa juuri siihen, ettemme tutustuneet riittävästi toisen alan toimintatapoihin. Itsellenikin sosiaalityön työnkuva selvisi syvemmin vasta tutkimuksen taustateorian kirjoittamisen vaiheessa, jolloin projekti oli jo päättynyt.

Projektin aikana arvioimme työpajojen toimivuutta ja suunnittelimme toimintaa edellisten kertojen perusteella. Keväällä julkistamistilaisuuden jälkeen kaikki yhteydenpito ryhmäläisten kesken kuitenkin loppui. Teimme kuvataidekasvatuksen opiskelijoiden kanssa yhteisen loppuraportin projektikurssille ja sosiaalityön opiskelijat tekivät omat loppuraporttinsa. Yhteinen läpikäynti ja projektin arviointi ryhmän kaikkien opiskelijoiden kanssa jäi tekemättä. Syksyllä kaikki projektissa olleet opiskelijat ja ohjaajat pitivät vielä viimeisen loppupalaverin. Itse en tässä tapaamisessa ollut mukana eivätkä kaikki muutkaan päässeet paikalle. Kyselylomakkeen vastaukset olivat siis itselleni ainut sosiaalityön opiskelijoiden reflektio projektin päätyttyä. Kyselylomakkeiden vastaukset olivat linjassa

projektin aikana ilmenneiden asioiden kanssa, eikä vastauksissa ilmennyt ristiriitaisuuksia. Projektin yhteinen reflektointi ja keskustelu olisi kuitenkin ollut mielestäni hyvä tehdä myös Muistola -ryhmän opiskelijoiden kesken. Yhteistyön kehittämistavoite jäi tältä osin saavuttamatta dialogisessa muodossa.

Kaikki opiskelijat olivat tulleet projektiin yliopiston projektikurssin kautta. Kuvataidekasvattajilla oli oma kurssinsa, sosiaalityön opiskelijat tekivät projektia omalle kurssilleen. Projektin vaiheet aina toiminnallisista tapaamisista teosten julkistamistilaisuuteen saakka mukailivat yhteisöllisen taidekasvatuksen projektin vaiheita. Sosiaalityön opiskelijoiden kurssin sisällöt ja tavoitteet jäivät ainakin itselleni hieman epäselviksi. He saivat kurssista myös eri määrän opintopisteitä kuin kuvataidekasvatuksen opiskelijat. Näin jälkikäteen ajateltuna olisi ollut hyvä käydä läpi yksityiskohtaisesti kaikkien opiskelijoiden kurssin tavoitteet ja sisällöt, jolloin myös kaikkien henkilökohtaiset tavoitteet ja roolit olisivat voineet muotoutua helpommin. Kaiken kaikkiaan yhteistyön rakentuminen olisi voinut käydä kaikille antoisammaksi, jos olisimme keskustelleet alussa enemmän jokaisen omista tavoitteista, kurssien sisällöistä sekä reflektoineet lopussa yhdessä projektin onnistumisen kohtia ja kehittämisalueita.

8. TULOSTEN ARVIOINTI

Tutkimukseni keskittyy pienen, neljän henkilön muodostaman ryhmän yhteistyön rakentamisen kartoittamiseen. Tämä antaa melko suppean ja kertaluontoisen käsityksen tutkimuksen arvioinnin näkökulmasta. Projektin sisällä toimi myös toinen ryhmä, jonka mukaan ottaminen aineistoon olisi varmasti tuonut uusia näkökulmia ja kokemuksia tutkitavaan ilmiöön. Alun perin tämä olikin aikomukseni ja lähetin myös toisen ryhmän opiskelijoille kyselylomakkeen. Sain kuitenkin vain yhden vastauksen toiselta ryhmältä, joten päätin keskittyä vain omalta ryhmältäni saatuihin aineistoihin. Tämä yksi vastaaja toisesta ryhmästä oli vastannut kysymyksiin laajasti ja yksityiskohtaisesti reflektoiden. Vaikka olisin saanut riittävästi vastauksia kyselyyn, olisi toisen ryhmän yhteistyön arviointi ollut haastavaa ja jäänyt väistämättä pintapuolisemmaksi.

Tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan yleensä validiteetin ja realibiliteetin käsitteillä, joilla tarkoitetaan tutkimusmenetelmien ja kohteen yhteensopivuutta sekä toistettavuutta. Nämä kriteerit sopivat kuitenkin huonosti toimintatutkimuksen ja yleisesti laadullisten tutkimusten tulosten arviointiin. Toimintatutkimuksen tavoitteena on muutos, joten tulokset eivät koskaan ole toistettavissa. Validiteetin tekee hankalaksi se, että tulokset rakentavat sosiaalista todellisuutta, jolloin on mahdotonta tavoittaa ”todellisuutta”, johon väitteitä verrataan. (Heikkinen & Syrjälä 2007, 147–148.) Tämän vuoksi toimintatutkimuksen arviointiin voidaan käyttää validoinnin käsitettä, johon Heikkinen ja Syrjälä (2007, 149) ovat kehittäneet Steinar Kvalen ajatusten pohjalta viiden periaatteen arviointimenetelmän. Nämä periaatteet ovat historiallinen jatkuvuus, reflektiivisyys, dialektiisuus, toimivuus ja havahduttavuus.

Historiallisen jatkuvuus sijoittaa toimintatutkimusprosessin tiettyyn historialliseen, poliittiseen ja ideologiseen yhteyteensä (Heikkinen & Syrjälä 2007, 149). Kotona -projektin lähtökohdat liittyvät selkeästi historiallisen jatkuvuuden periaatteelle. Kiinnostus ja tarve kehittää taidetoimintaa ikääntyneille on kasvanut Suomessa ja maailmanlaajuisesti. Myös poliittisella tasolla on havahduttu taiteen ja kulttuurin hyvinvointia edistävään voimaan. Taide -ja kulttuuritoimijoiden sekä sosiaali- ja terveystalveluiden kenttien yhteistyöstä

on viimeisen parinkymmenen vuoden aikana syntynyt monia hankkeita ja tutkimuksia. Toimintaa on kartoitettu eri näkökulmista ja kehitetty eteenpäin. Nimenomaan kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön alojen yhteistyötä yhteisöllisessä taideprojektissa ei ole kuitenkaan tutkittu. Rajaus on tiukempi kuin monissa muissa tutkimuksissa, jolloin yksityiskohtainen tarkastelu on mahdollista. Juuri yksityiskohtaiseen kuvaamiseen pyrin omassa tutkimuksessani.

Jatkuvuus pitää sisällään myös tulevaisuuteen katsomisen. Yksi tutkimuskysymykseni etkikin vastausta siihen, miten samankaltaista toimintaa voisi jatkossa kehittää. Monia kehittämisen paikkoja myös löytyi. Projektin alussa toiminnan yhdeksi tavoitteeksi nostettiin taidetoiminnan juurruttaminen, eli että taidetoiminta jatkuisi jossakin muodossa myös projektin päättymisen jälkeen. Yksi edesauttava tekijä juurruttamisessa olisi voinut olla vapaaehtoisten saaminen mukaan taidetoimintaan. Yhteistyö Jokkakallion ja yliopiston välillä kuitenkin jatkui projektin jälkeen uuden projektin muodossa.

Reflektiivisyys tutkimuksen arvioinnissa on tärkeää, sillä tutkijan on osattava reflektoida omaa rooliaan tutkimuksessa ja pyrkiä tiedostamaan oman tietämisensä mahdollisuuksia, ehtoja ja rajoituksia (Heikkinen & Syrjälä 2007, 152). Tutkija on aina tulkitsija, joten oma analyysini ja siitä tehdyt johtopäätökset ovat syntyneet omista lähtökohdistani ja tietämyksestäni käsin. Tutkimuksen kannalta olisikin ollut hedelmällistä, jos samasta näkökulmasta olisi tehty tutkimus jonkun toisen ryhmäläisen toimesta. Varsinkin sosiaalityön opiskelijan näkökulmasta olisi voinut olla hyvin avartavaa lukea yhteistyön rakentumisesta ja vertailla tuloksia keskenään.

Olen pyrkinyt tutkielmassani mahdollisimman selkeään toiminnan ja menetelmällisten valintojen kuvaukseen. Työpajojen kuvauksessa pitäydyin mahdollisimman tiiviissä muodossa, sillä tutkimukseni intressit eivät olleet itse taidetoiminnassa vaan kahden alan yhteistyössä. Työpajojen kuvaus oli kuitenkin tärkeää, jotta kokonaiskäsitys projektista avautuu lukijalle. Tutkimuksen menetelmällisissä valinnoissa kuvailin eri aineistoja ja perusteluja niiden käytölle. Erilaisten aineistojen käyttäminen tuo analyysille uskottavuutta, mutta niissä oli myös heikkouksia. Kyselylomake oli toisaalta helppo ja kätevä tiedonkeruumenetelmä. Vastaukset olivat enemmän tai vähemmän harkittuja ja mietittyjä. Toisaalta jotkut vastaukset jäivät suppeiksi, eikä tällä menetelmällä saanut aikaan

aitoa dialogisuutta. Siksi esimerkiksi ryhmähaastattelu olisi voinut antaa enemmän analysoitavaa tietoa. Myös tarkentavat haastattelukysymykset joistakin aiheista olisivat voineet syventää analyysiä.

Osallistuva havainnointi ja myöhemmin videotallenteiden katsominen tukivat toisiaan. Käytännössä työpajojen aikana en pystynyt toteuttamaan tilanteiden ulkopuolista havainnointia. En myöskään osannut tilanteessa havainnoida erityisesti opiskelijoiden keskinäistä kommunikaatiota tai erilaisia rooleja, sillä en vielä tuolloin tiennyt oman tutkimukseni näkökulmaa. Videot kuvattiin jalustalla ja kamera sijoitettiin aina johonkin nurkkaan. Tämän vuoksi kaikki toiminta työpajojen aikana ei dokumentoitunut, vaan osa toiminnasta tapahtui kameran kuvaa-alueen ulkopuolella. Videotallenteet eivät siis kerro koko totuutta työpajojen tapahtumista. Videoista kuului kuitenkin äänet ja kuvan laatu oli hyvä. Tallenteet antoivat mahdollisuuden systemaattiseen havainnointiin ja tapahtumien tarkasteluun jälkikäteen.

Facebookin viestiketju oli aineistona hedelmällinen, sillä se oli täysin autenttinen ja käsitteitti koko analysoitavan prosessin ajallisesti. Aloitin aineiston teemoittelun viestiketjun avulla. Facebookissa käyty keskustelu oli kuitenkin vain osa suunnittelua. Tutkimusaineistoni ei kata ryhmän tapaamisissa kasvokkain käytyjä keskusteluja, joissa suunnitelimme tarkemmin tulevaa työpajaa. Näissä tapaamisissa tein omia muistiinpanoja, mutta ne eivät ole osa tutkimusaineistoa. Koen kuitenkin, että käyttämäni aineistot olivat riittävän kattavat analyysin tekemiseen. Liian suuri määrä erilaisia aineistoja olisi voinut hankaloittaa tutkimuksen tekemistä ja vaikeuttaa ymmärrystä lukijan näkökulmasta.

Dialektisuuden periaatteen mukaan tutkija sisällyttää tutkimukseen monia näkökulmia ja tulkintoja. Ihmisten äänet tulee esittää mahdollisimman alkuperäisesti ja tunnistettavasti. (Heikkinen & Syrjälä 2007, 155.) Käytin aineisto-otteina kaikilta opiskelijoilta suoria lainauksia ja pyrin äänen antamisessa tasapuolisuuteen. Analyysiluvussa painopiste äänen antamisessa oli muilla opiskelijoilla ja tulosluvussa reflektoin tarkemmin myös omia ajatuksiani. Aineistojen tulkitseminen ja aineisto-otteiden valinta ovat aina tutkijan oma päätös, joka vaikuttaa tutkimuksen tuloksiin. Aineistojen käyttämiseen vaikutti myös se, että olin itse ryhmän jäsen. Valitsin siis tietyn tyyppisiä otteita ja aiheiden teemoittelussa kiinnitin huomiota tiettyihin asioihin. Lisäksi näkökulmani tutkimukseen on kuvataidekasvatuksessa, mikä vaikutti tutkimuksen analysointiin.

Toimivuuden periaatteen näkökulma kiinnittää huomiota käytännön vaikutusten, kuten hyödyn tai osallistujien voimaantumisen kannalta. Toimivuuden arviointi sisältää myös seurausten eettisten näkökulmien pohtimisen. (Heikkinen & Syrjälä 2007, 155, 158.) Projektin onnistumista kokonaisuudessaan arvioitiin opiskelijoiden näkökulmasta lopulta hyvin onnistuneeksi. Saimme myös positiivista palautetta Jokkakallion henkilökunnalta työpajojen ohjaamisesta, asukkaiden kohtaamisesta ja lopullisista teoksista. Projektin aikana keskinen kommunikaatio opiskelijoiden välillä oli toimivaa ja spontaania.

Tärkeää tutkimuksen eettisten periaatteiden kannalta oli opiskelijoiden nimien poisjättäminen ja kasvojen häivyttäminen valokuvissa. Vaikeaksi anonymiteetin tekee kuitenkin se, että ryhmä oli kooltaan pieni ja projektista kirjoitettiin julkaisuja. Ryhmän toiselta kuvataidekasvatuksen opiskelijalta valmistuu pro gradu- tutkielma samasta projektista. Vaikka kyseisen opiskelijan nimen voi halutessaan selvittää, on hän suostunut omien suorien lainausten käyttämiseen.

Havahduttavuuden periaate arvioi tutkimusta taiteellisilla kriteereillä. Hyvä tutkimus havahduttaa ajattelemaan ja tuntemaan asioita uudella tavalla, teksti koskettaa ja on elävää. (Heikkinen & Syrjälä 2007, 159–161.) Tutkielmaa kirjoittaessani pyrin asioiden selkeään kuvaamiseen. Kuvat havainnollistavat tapahtuneita tilanteita työpajoissa. Taideperustaisena toimintatutkimuksena myös itse työpajojen antia voi arvioida havahduttavuuden periaatteen kautta. Lopulliset teokset ja näyttely havahduttivat näkemään, millaista taidetoimintaa asumispalvelukeskuksen asukkaiden kanssa voidaan toteuttaa ja kuinka hienoja teoksia asukkaat lopulta tuottivat.

9. POHDINTA

Tutkimusmatkan loppumetreillä on hyvä hetki pysähtyä pohtimaan projektin ja tutkielman antia. Yksi tutkimuskysymyksen ja tutkimuksen tavoite olisi voinut käsitellä kysymystä monialaisuudesta. Miksi monialainen yhteistyö oli hyvä lähtökohta projektille? En kuitenkaan kokenut aineistojeni vastaavan tähän kysymykseen. Yhteistyö kahden eri aineen ja asumispalvelukeskuksen kanssa tuntui antoisalta alulta projektille, johon kaikki osapuolet voisivat tuoda omaa osaamistaan ja kokemustaan. Useat näkökulmat ja vahvuusalueet rikastuttaisivat projektin antia ja antaisivat kaikille jotakin uutta opittavaa. Kyselyssä opiskelijat eivät kuitenkaan osanneet suoraan sanoa, mitä yhteistyö kahden eri alan kanssa toi projektille. Kukaan vastaajista ei myöskään maininnut oppineensa projektin aikana moniammatillisesta työskentelystä. Ehkä tämä näkökulma unohtui vastaajilta, tai he eivät nähneet yhteistyötä merkittävänä oppimisen kannalta. En itsekään osaa sanoa selkeää vastausta kysymykseen monialaisuuden hyödyistä. Tutkimuksessa sosiaalityön opiskelijan tuoma näkökulma ikääntymisen yksilöllisyydestä ja yksilöllisyyteen vastaamisesta palvelutalossa oli mielestäni tärkeä huomio. Vaikka yhteisöllinen taidekasvatus ottaakin huomioon myös yksilöt, on painopiste yhteisöllisyydessä. Sosiaalityön ja kuvataidekasvatuksen yhteistyö painottui siis sekä yksilöiden että yhteisöjen hyvinvoinnin tukemiseen. Tämän näkökulman voi nähdä yhtenä etuna monialaisuudelle.

Taidelähtöiset menetelmät olivat yhteistyölle haastava lähtökohta, vaikka kyseessä olikin sosiaalityölle ominainen ympäristö ja kohteena ikääntyneet. Taiteen ja kulttuurin yhteistyöprojektit sosiaali- ja terveysalalla ovat monesti tarkoittaneet taiteilijan ja hoitolaitoksen henkilökunnan suunnittelemaa yhteistä taidetoimintaa. Tässä projektissa sosiaalialan opiskelijat tulivat palvelukeskuksen ulkopuolelta, jolla oli suuri vaikutus heidän roolinsa muotoutumiseen. Kuten toinen sosiaalityön opiskelijoista pohti kyselyssä, projektia voi pitää oppimiskokemuksena sosiaalityön roolin esiintuomisesta. Samoin projektia voi pitää myös oppimiskokemuksena kuvataidekasvatuksen esiintuomisesta hoitolaitosyhteisöön.

Tutkimuksen kohteena ollut kahden alan yhteistyön rakentuminen tuntui haastavalta lähtökohdalta. Tutkimusprosessin edetessä vaikeaksi muodostui hahmottaa itselleni, mikä on yhteistyön ja mikä prosessin tutkimista. Yhteistyö rakentui prosessin aikana, joten myös prosessin kuvaus tuntui tärkeältä. Näin jälkikäteen olisin muotoillut kyselylomakkeen joitakin kysymyksiä eri tavalla. Kyselylomakkeen laadinnan aikaan vielä itselleni oli hieman epäselvää, mitkä ovat tutkimuskysymykseni ja mitä asioita tulisi painottaa. Tämä on kuitenkin tyypillistä tutkimuksen tekemisen ja varsinkin toimintatutkimuksen luonteelle.

Tutkimuksen kohteena olleet opiskelijat, mukaan lukien itseni, antoi mahdollisuuden antaa ääni opiskelijoille. Tämä on mielestäni tärkeää, sillä toimintatutkimuksissa ei opiskelijoiden ääntä ole juuri kuulunut aiemmin, paitsi tutkimuksen tekijän oma ääni. Tämä tutkielma onkin osaltaan muistutuksena kaikille nykyisille ammattilaisille ja meille opiskelijoille tulevaisuuteen, millaisia asioita opiskelijoiden suunnittelemassa ja toteuttamassa projektissa voi tulla vastaan.

Projektin toteuttaminen ja tutkimuksen tekeminen antoivat itselleni paljon arvokasta tietoa ja kokemusta. Tutkimus paljasti myös monia kehittämisen paikkoja yhteistyön kehittämisessä. Tutkimukset kuvataidekasvatuksen yhteistyöstä muiden alojen kanssa ovat vielä vähän tutkittu aihe, joten lisää tutkimuksia kaivattaisiin. Kuten Jokela ja Hiltunen (2001) kirjoittavat yhteisöllisten taidekasvatusprojektien luonteesta, uuden projektin alussa tulee jälleen tehdä huolellinen etukäteiskartoitus. Jokainen projekti muotoutuu erilaiseksi, sillä ihmiset ja toimintaympäristöt muuttuvat. Silti tämän tutkimuksen tuloksista voi olla apua seuraavien projektien suunnitteluun, varsinkin kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön opiskelijoille, jotka ovat mukana samankaltaisessa taidelähtöisessä projektissa.

Moniammatillisuus työelämässä on kasvava trendi. Enää ei riitä, että työskennellään omissa tarkkaan rajatuissa työympäristöissä ja -tehtävissä. Erilaisten näkökulmien huomioiminen, yhdessä oppiminen ja uudenlaisten työmuotojen kehittäminen ovat tulevaisuutta ja tätä päivää. Tämä näkyy myös kuvataideopettajien pääasiallisella työskentelykentällä koulumaailmassa, kun opetus kehittyy ilmiökeskeisemmäksi ja yhteistyötä tehdään niin koulun sisällä eri aineiden opettajien kuin ulkopuolisten tahojen kanssa. Myös sosiaalityön alalla tehdään moniammatillista yhteistyötä muiden sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten kanssa. Sekä kuvataidekasvatuksen että sosiaalityön kentät ovat verrattain

nuoria aloja, joiden tutkimus ja toimintatavat muotoutuvat koko ajan. Sen vuoksi näiden alojen yhteistyö on erityisen kiinnostava kehittämisen kohde myös jatkossa.

Projektin myötä olen saanut innostuksen työskennellä myös vastaisuudessa yhteisöllisissä taidelähtöisissä projekteissa sosiaali- ja terveysalan kentällä. Taiteella ja taidekasvatuksella on paljon annettavaa koulumaailman ulkopuolella ihmisten hyvinvoinnin, osallisuuden, yhteisöllisyyden ja onnistumisen kokemusten lisääjänä kaiken ikäisten ja kuntoisten parissa.

LÄHTEET

Aaltola Juhani & Syrjälä Leena. 1999. Näkökulmia toimintatutkimukseen. Teoksessa Hannu L.T. Heikkinen, Rauno Huttunen & Pentti Moilanen. *Siinä tutkija missä tekijä – Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja*. Jyväskylä: Atena, 17–24.

Anttila Eeva. 2011. Taiteen tieto ja kohtaamisen pedagogiikka. Teoksessa Eeva Anttila (toim.) *Taiteen jälki. Taidepedagogiikan polkuja ja risteyksiä*. Helsinki: Teatterikorkeakoulu, 151–173.

Austin Julie. 2008. Training Community Artists in Scotland. Teoksessa Glen Coutts & Timo Jokela (toim.) *Art, Community and Environment: Educational Perspectives*. Bristol: Intellect Books, 175–192.

Christiansson Toini. 1994. Elintasosta elämänlaatuun – hyvinvoinnin ulottuvuudet vanhustutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa Antti Uutela & Jan-Erik Ruth (toim.) *Muuttuva vanhuus*. Tampere: Tammer-Paino, 102–115.

Erkinjuntti Timo, Remes Anne, Rinne Juha & Soininen Hilikka (toim.) 2015. *Muistisairaudet*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Goulding Anna. 2013. *Older People Learning through Contemporary Visual Art – Engagement and Barriers*. The International Journal of Art & Design Education 32 (1), 18–32.

Hakonen Sinikka, Lundahl Raija & Suomi Asta. 2007. Taide ja kulttuuri – innovaatioita seniori- ja vanhustyöhön. Teoksessa Karisto Antti, Kröger Teppo & Marjaana Sepänen (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 253–270.

Heikkinen Eino. 2002. Sairauksista toimintakykyyn. Teoksessa Eino Heikkinen & Marjatta Marin (toim.) *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Tammi.

Heikkinen Hannu L.T & Syrjälä Leena. 2007. Tutkimuksen arviointi. Teoksessa Hannu L.T. Heikkinen, Esa Rovio & Leena Syrjälä (toim.) *Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 144–162.

Heikkinen Hannu L.T, Rovio Esa & Kiilakoski Tomi. 2007. Toimintatutkimus prosessina. Teoksessa Hannu L.T. Heikkinen, Esa Rovio & Leena Syrjälä (toim.) *Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 78–93.

Heikkinen Hannu L.T. & Jyrkämä Jyrki. 1999. Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa Hannu L.T. Heikkinen, Rauno Huttunen & Pentti Moilanen. *Siinä tutkija missä tekijä – Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja*. Jyväskylä: Atena, 25–62.

Heikkinen Riitta-Liisa. 2002. Mielen voimavarat vanhetessa. Teoksessa Eino Heikkinen & Marjatta Marin (toim.) *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Tammi.

Hiltunen Mirja. 2009. *Yhteisöllinen taidekasvatus. Performatiivisesti pohjoisen sosio-kulttuurisissa ympäristöissä*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Hiltunen Mirja & Jokela Timo. 2001. *Täälläkö taidetta? Johdatus yhteisölliseen taidekasvatukseen*. Vantaa: VSL opintokeskus.

Hirsjärvi Sirkka, Remes Pirkko & Sajavaara Paula. 2007. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.

Hohenthal-Antin Leonie. 2006. *Kutkuttavaa taidetta. Taidetoiminta seniori- ja vanhus-työssä*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hohenthal-Antin Leonie. 2013. *Muistellaan. Luovat menetelmät muistisairaiden tukena*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hyypä Markku T. & Liikanen Hanna-Liisa. 2005. *Kulttuuri ja terveys*. Helsinki: Edita Prima.

Jokela Timo. 2008. Collaborative Project-Based Studies in Art Teacher Education: An Environmental Perspective. Teoksessa Glen Coutts & Timo Jokela (toim.) *Art, Community and Environment: Educational Perspectives*. Bristol: Intellect Books, 217–240.

Jokela Timo, Hiltunen Mirja & Härkönen Elina. 2015. *Art-based action research – participatory art for the north.* International Journal of Education through Art 11 (3), 433–448.

Jumisko Eija, Jänkälä Raimo, Piekkari Jouni & Turulin Marita. 2013. *Hyviä vuosia Lapissa. Toimintamalleja ja työkaluja ikäihmisten elämänhallinnan ja hyvinvoinnin tukemiseen.*

Jyrkämä Jyrki. 1999. Toimintatutkimus ja sosiaaliset toimintakäytännöt – Giddensiläisiä näkökulmia toimintatutkimukseen. Teoksessa Hannu L.T Heikkinen, Rauno Huttunen & Pentti Moilanen (toim.) *Siinä tutkija missä tekijä –Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja.* Jyväskylä: Atena, 137–153.

Jyrkämä Jyrki. 2001. Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen – iän sosiologiaa.* Tampere: Vastapaino.

Kananoja Aulikki, Lähteinen Martti & Marjamäki Pirjo (toim.) 2011. *Sosiaalityön käsikirja.* Helsinki: Tietosanoma.

Kester Grant H. 2004. *Conversation pieces: Community and communication in modern art.* California: University of California Press.

Kiviniemi Kari. 1999. Toimintatutkimus yhteisöllisenä prosessina. Teoksessa Hannu L.T. Heikkinen, Rauno Huttunen & Pentti Moilanen. *Siinä tutkija missä tekijä – Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja.* Jyväskylä: Atena, 63–83.

Koskinen Simo. 2008. Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa Eino Heikkinen & Taina Rantanen (toim.) *Gerontologia.* Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 436–448.

Krappala Mari & Pääjoki Tarja (toim.) 2003. *Taide ja toiseus – Syrjästä yhteisöön.* Jyväskylä: Gummerus.

Kurki Leena. 2008. *Innostava vanhuus.* Helsinki: Oy FINN LECTURA Ab.

Lappalainen Tuomas. 2004. Luovat menetelmät ja terapiat sosiaalialan koulutuksessa. Teoksessa Arja Jämsén & Tuula Kukkonen (toim.) *Voimavirtaa arkeen – Taide ja kulttuuri sosiaalialan työssä.* Joensuu: Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu, 13–15.

- Liikanen Hanna-Liisa.** 2003. Taide kohtaa elämän. *Arts in Hospital- hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisien hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa.* Keuruu: Otava.
- Lintunen Johanna.** 2011. *Taide ja hoiva rajapinnoille. Selvitys taide- ja kulttuurisisältöisten hyvinvointipalvelujen kysynnästä, tarjonnasta ja yhteistyöverkostoista Pohjois-Karjalassa.* Joensuu: Kopijyvä.
- Löytönen Teija & Sava Inkeri.** 2011. Taidepedagogiikka tarinoiden ja tunteiden tulkina. Teoksessa Eeva Anttila (toim.) *Taiteen jälki. Taidepedagogiikan polkuja ja risteyksiä.* Helsinki: Teatterikorkeakoulu, 95–119.
- Niemelä Pauli.** 2007. Vanhuus ja turvattomuus. Teoksessa Karisto Antti, Kröger Teppo & Marjaana Seppänen (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä.* Jyväskylä: PS-kustannus, 167–180.
- Nieminen Kirsti.** 2013. Mentorointi rajapinnoilla. Teoksessa Kirsti Nieminen & Eila Sainio (toim.) *”Ei tarvittukaan parasetamolia” – Kuvia mentoroinnista ja taidetoiminnasta hoivassa.* Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 85–89.
- Malte-Collard Katri & Lampo Marjukka** (toim.). 2013. *Voimaa taiteesta. Malleja taiteen soveltamiseen hyvinvointialalla.* Tampere: Tampereen yliopisto, Tutkivan teatterityön keskus.
- Mönkäre Riitta & Semi Taina.** 2014. Luova toiminta ja sen merkitys muistisairaana toimintakyvylle. Teoksessa Merja Hallikainen, Riitta Mönkäre, Toini Nukari & Marjo Forder (toim.) *Muistisairaana kuntouttava hoito.* Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 123–130.
- Nuutinen Teija.** 2007. Keinu – joutilaitten istuskelua vai ”oikeaa” vanhustyötä? Teoksessa Marjatta Bardy, Riikka Haapalainen, Merja Isotalo & Pekka Korhonen (toim.) *Taide keskellä elämää.* Keuruu: Otavan Kirjapaino, 164–172.
- Pusa Tiina.** 2012. *Harmaa taide. Taiteen ja vanhuuden merkityssuhteita.* Helsinki: Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu.

Rantala Pälvi, Linjakumpu Aini, Wallenius-Korkalo Sandra & Kraatari Eliza. 2010. *Ihmisen kokoinen kehitys. Taide ja kulttuuri hyvinvoinnin katalysaattoreina Lapissa. TaikaLappi- hankkeen raportti.* Rovaniemi: Lapin yliopisto

Rovala. Ikäihmisten tuettu vuokra-asuminen. <http://www.rovala.fi/ikaihmissen-palvelut/asuminen/ikaeihmissen-tuettu-asuminen>. Luettu 14.10.2015

Rovalan Settlementti Ry. <http://www.rovala.fi/rovalan-settlementti-ry/>. Luettu 14.10.2015.

Saastamoinen Mikko. 2011. Intensiivistä yksilöllistymistä ja sosiaalisuuden muuttuvat muodot. Teoksessa Seppo Kangaspunta (toim.) *Yksilöllinen yhteisöllisyys. Avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen.* Tampere: Tampereen yliopistopaino, 61–91.

Sainio Eila. 2013. Mentoroinnin nelikenttä Taika- hankkeen yhteistyöprojektissa. Teoksessa Kirsti Nieminen & Eila Sainio (toim.) *”Ei tarvittukaan parasetamolia” – Kuvauksia mentoroinnista ja taidetoiminnasta hoivassa.* Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 7–13.

Sarvimäki Anneli. 2008. Vanheneminen eri kulttuureissa ja etnisissä ryhmissä. Teoksessa Eino Heikkinen & Taina Rantanen (toim.) *Gerontologia.* Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 85–94.

Sederholm Helena. 2007. Yhteisötaiteen juurilla. Teoksessa Kati Kivimäki & Hannele Kolsio (toim.) *Yhteyksiä. Asiaa yhteisötaiteesta.* Rauma: Rauman taiteilijavierasohjelma Raumars, 37–55.

Setlementtiliitto. <http://www.setlementti.fi/yhdessa-mukana/yhdessa-mukana-projekti/>. Luettu 14.10.2015.

Siitonen Tuomo. 2013. Elinympäristön kehittäminen. Teoksessa Eino Heikkinen, Jyrki Jyrkämä & Taina Rantanen (toim.) *Gerontologia.* Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 534–540.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, Iäkkäiden palvelut. <http://stm.fi/iakkaiden-palvelut>. Luettu 10.10.2015.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Laitoshoido. <http://stm.fi/laitoshoido>. Luettu 10.10.2015.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia. 2015. Toimintaohjelman 2010–2014 loppuraportti.

Strandman Pia. 2007. Taiteen soveltavaa käyttöä? Teoksessa Marjatta Bardy, Riikka Haapalainen, Merja Isotalo & Pekka Korhonen (toim.) *Taide keskellä elämää*. Keuruu: Otavan Kirjapaino, 160–163.

Strandman-Suontausta Pia. 2013. *Vapautta vai vaikuttavuutta? Kuvataiteeseen perustuva palvelu hoitolaitosyhteisölle*. Helsinki: Aalto-yliopiston julkaisusarja.

Sulkava Raimo. 2010. Muistisairaudet. Teoksessa Reijo Tilvis, Kaisu Pitkälä, Timo Strandberg, Raimo Sulkava & Matti Viitanen (toim.) *Geriatría*. Porvoo: Kustannus Oy Duodecim, 120–138.

Taipale Mona. 2001. Taidetoiminta vanhustenhoitolaitoksessa. Teoksessa Inka Ukkola (toim.) *Parantava taide. Taideoppikirja lähi- ja perushoitajille*. Helsinki: Raamattutalo, 79–94.

Tedre Silva. 2011. Hoiva ja vanhuus. Teoksessa Marjatta Marin & Sinikka Hakonen (toim.) *Seniöri- ja vanhustyö arjen kulttuurissa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 57–71.

Tikka Marja. 1994. Kalenteri-ikästä omaelämäkerralliseen ikään. Teoksessa Antti Uutela & Jan-Erik Ruth (toim.) *Muuttuva vanhuus*. Tampere: Tammer-Paino.

Tilvis Reijo. 2010. Vanhenemisen tutkimuksesta. Teoksessa Reijo Tilvis, Kaisu Pitkälä, Timo Strandberg, Raimo Sulkava & Matti Viitanen (toim.) *Geriatría*. Porvoo: Kustannus Oy Duodecim, 12–18.

Tuomi Jouni & Sarajärvi Anneli. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Latvia: Tammi

Varto Juha. 2011. Taidepedagogiikan käytäntö, tiedonala ja tieteenala: Lyhyt katsaus lyhyen historian juoneen. Teoksessa Eeva Anttila (toim.) *Taiteen jälki. Taidepedagogiikan polkuja ja risteyksiä*. Helsinki: Teatterikorkeakoulu, 17–32.

Vesänen-Laukkanen Virpi. 2004. Teoksessa Inkeri Sava & Virpi Vesänen-Laukkanen (toim.) *Taiteeksi tarinoitu oma elämä*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Viramo Petteri & Sulkava Raimo. 2015. Muistisairauksien epidemiologia. Teoksessa Timo Erkinjuntti, Anne Remes, Juha Rinne, Hilikka Soininen (toim.) *Muistisairaudet*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 35–43.

LIITE 1

Kysely Kotona-projektissa mukana olleille opiskelijoille

Teen pro gradu- tutkielmani aiheesta ”KUVATAIDEKASVATUKSEN JA SOSIAALITYÖN YHTEISTYÖN RAKENTUMINEN IKÄÄNTYNEIDEN KANSSA TOTEUTETUSSA YHTEISÖLLISISSÄ TAIDEPROJEKTISSA” ja toivon, että kaikki mukana olleet opiskelijat vastaisivat alla olevaan kyselyyn. Kysymyskokonaisuuksia on 12 kpl ja voit vastata niihin itsellesi sopivan pituisilla vastauksilla. Voit myös jättää jonkin kysymyksen välistä, jos tunnet vastanneesi siihen jo toisessa kysymyksessä.

Voit vastata suoraan tähän dokumenttiin ja lähettää sen sähköpostiini, tai voit lähettää sen postitse jos haluat.

Vastaukset ovat osa graduni aineistoa ja tullen analysoimaan niitä niin, että jokainen vastaus ja vastaaja pysyvät anonyyminä. Toivon, että lähetät vastaukset minulle viimeistään 1.11.2015.

SUURI KIITOS!

Katariina Laamanen

- 1. Miksi lähdit mukaan projektiin? Mitkä olivat tavoitteesi projektille?*
- 2. Miten hyödynsit osaamistasi omalta alalta tässä projektissa? (Suunnittelu, toteutus, lopputilaisuus)*
- 3. Miten yhteistyö sosiaalityön ja kuvataidekasvatuksen alojen välillä mielestäsi sujui? Oliko yhteistyön sujumisessa joitakin haasteita, mikä onnistui?*

4. Miten jaoitte vastuuta ryhmäläisten kesken suunnitteluvaiheessa? Entä toteutusvaiheessa?

5. Muuttuivatko "ammatilliset" roolit jossakin vaiheessa? Oliko teillä ryhmänä suunniteltu erilaiset roolit kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön vastuualueisiin, vai toimitteko spontaanisti?

6. Millä tavalla yhteistyö aineiden välillä näkyi projektin lopputuloksen kannalta?

7. Missä tilanteissa koit ongelmia tai turhautumista? Miten ratkaisit tilanteen? Missä tilanteissa koit onnistumisen tunteita? Voit kertoa yhden/useita esimerkkejä kummas-takin.

8. Mitä sait itse projektista/ mitä opit?

9. Miten projekti mielestäsi sujui kokonaisuudessaan?

10. Miten kehittäisit tällaista yhteistyötä eteenpäin? Millaisia neuvoja antaisit heille, jotka ovat suunnittelemassa taidetoimintaa kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön vä-lillä?

11. Mitä tekisit nyt eri tavalla?

12. Mitä haluat vielä kertoa?

LIITE 2

SUOSTUMUSLOMAKE

Lapin yliopiston opiskelijat tekevät Kotona–projektin ohessa tutkimusta opinnäytetöitään varten. Kotona–projekti toteutetaan yhteistyössä Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan kuvataidekasvatuksen ja yhteiskuntatieteiden tiedekunnan sosiaalityön oppiaineen kanssa. Opiskelijat järjestävät taidetyöpajoja, joiden aikana he keräävät tutkimusaineistoa opinnäytetöihinsä.

Allekirjoittamalla annan luvan yllämainittuun tieteelliseen tutkimukseen ja olen saanut tietoa tutkimuksesta ja mahdollisuuden esittää siitä tutkijoille kysymyksiä. Ymmärrän, että osallistuminen on vapaaehtoista ja että minulla on oikeus perua suostumukseni milloin tahansa syytä ilmoittamatta. Ymmärrän myös, että tiedot käsitellään luottamuksellisesti.

Tutkimuksesta saatavat tiedot tulevat ainoastaan tutkijaryhmän käyttöön ja tulokset julkaistaan tutkimusraporteissa siten, ettei yksittäistä tutkittavaa voi tunnistaa. Minulla on tutkittavana oikeus saada lisätietoa tutkimuksesta tutkijaryhmän jäseniltä missä vaiheessa tahansa. Tällä suostumuslomakkeella annan luvan tulla tallennetuksi (kuvatuksi ja äänitetyksi) kokoon-tumistilanteissa ja työpajatyöskentelyssä sekä niihin liittyvien tuotosteni dokumentoinnin.

_____._____.2015

Paikka ja päivämäärä

Allekirjoitus ja nimenselvennys

Suuri kiitos sinulle, kun autat meitä opinnäytetöidemme valmistumisessa!
Jos tulee mieleen jotain kysyttävää, ota rohkeasti yhteyttä: